

ZAKLJUČNO POROČILO

O REZULTATIH OPRAVLJENEGA RAZISKOVALNEGA DELA NA PROJEKTU V OKVIRU CILJNEGA RAZISKOVALNEGA PROGRAMA (CRP) »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006 – 2013«

REPUBLIKA SLOVENIJA
RODILEG JAVNEGA PROGLASTILA
AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE LJUBLJANA

I. Predstavitev osnovnih podatkov raziskovalnega projekta

1. Naziv težišča v okviru CRP:

Učinkovita in cenejša država

Projeto: 9-10-2008	Št. z:
Št. zadave:	Pril:
63113-248	Vrednost:

2. Šifra projekta:

V5-0261

3. Naslov projekta:

Primerjalno proučevanje delovanja varnostnega sistema v krizni situaciji z ozirom na begunsko problematiko: Problematika madžarskih beguncev po drugi svetovni vojni in

3. Naslov projekta

3.1. Naslov projekta v slovenskem jeziku:

Primerjalno proučevanje delovanja varnostnega sistema v krizni situaciji z ozirom na begunsko problematiko: Problematika madžarskih beguncev po drugi svetovni vojni in zlasti leta 1956-57 v Sloveniji

3.2. Naslov projekta v angleškem jeziku:

Comparative research of the performance of a security system in a crisis situation with regard to refugee issue: Problems of Hungarian refugees after World War II, and in years 1956-57 in Slovenia.

4. Ključne besede projekta

4.1. Ključne besede projekta v slovenskem jeziku:

Madžarska revolucija leta 1956, begunska problematika, madžarski begunci, varnostni sistem, krizna situacija, begunska taborišča, jugoslovansko-madžarski odnosi

4.2. Ključne besede projekta v angleškem jeziku:

Hungarian revolution in 1956, refugee issues, Hungarian refugees, security system, crisis situation, refugee camps, Yugoslav- Hungarian relationships

5. Naziv nosilne raziskovalne organizacije:

507 - Inštitut za narodnostna vprašanja

5.1. Seznam sodelujočih raziskovalnih organizacij (RO):

0581 - Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

2404 - Inštitut Nove revije

6. Sofinancer/sofinancerji:

-

7. Šifra ter ime in priimek vodje projekta:

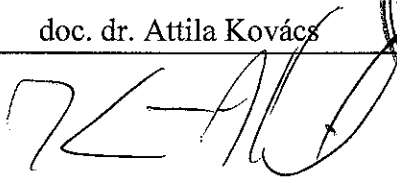
18129

Attila Kovács

Datum: 03. 10. 2008

Podpis vodje projekta:

doc. dr. Attila Kovács

Podpis in žig izvajalca:

dr. Damir Josipovič

II. Vsebinska struktura zaključnega poročila o rezultatih raziskovalnega projekta v okviru CRP

1. Cilji projekta:

1.1. Ali so bili cilji projekta doseženi?

- ☐ a) v celoti
☒ b) delno
☐ c) ne

Če b) in c), je potrebna utemeljitev.

Zaradi bistveno manjšega finančnega okvira (od zaprošenih 18.778.574,00 SIT /78.361.-EUR/ smo za izvedbo projekta dobili 8.000.000,00 SIT /33.383.-EUR/) je bilo raziskovalno delo potrebno prilagoditi novim (predvsem finančnim) okoliščinam. Delo na projektu je temeljilo namreč predvsem na terenskem delu, zato smo v finančnem načrtu projekta za neposredne materialne in nematerialne stroške namenili zajeten del sredstev iz skupnega obsega sredstev za izvedbo projekta. Ker dobljena sredstva za izvedbo projekta niso zadostovala niti za stroške dela, smo bili prisiljeni raziskovalno delo na projektu prirediti ter uskladiti novim razmeram. Kljub temu od vsebinske zasnove projekta, ki je bil podan v »Predlogu raziskovalnega projekta«, ni bilo bistvenih odstopanj. Kot razliko lahko navedemo le to, da smo iz nadaljnjih raziskav izpustili madžarsko begunsko problematiko ob koncu druge svetovne vojne in smo se osredotočili le na problematiko madžarskih beguncev v Sloveniji in Jugoslaviji v letih 1956 in 1957 ter na ravnanje državnih organov v krizni situaciji. So pa bila večja odstopanja v obsegu terenskega dela, obdelavi tega gradiva in, seveda s tem tesno povezanimi, »pričakovanimi rezultati« dela. Zaradi že omenjenih finančnih razlogov smo načrt dela na terenu zmanjšali tako v primeru Arhiva Republike Slovenije, kot v primeru beograjskih arhivov, kjer smo pregledali le gradivo CK SKJ v Arhivu Srbije i Crne Gore. Arhivsko delo smo skrčili tudi v primeru avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, delo v madžarskem državnem arhivu v Budimpešti pa smo popolnoma izpustili. Prav tako smo skrčili načrt dela glede pregleda slovenske in jugoslovanske periodike le na pregled osrednjih slovenskih periodik ter števila načrtovanih globinskih intervjujev.

1.2. Ali so se cilji projekta med raziskavo spremenili?

- ☐ a) da
☒ b) ne

Če so se, je potrebna utemeljitev:

2. Vsebinsko poročilo o realizaciji predloženega programa dela¹:

Osnovni cilji raziskovalnega projekta "Primerjalno proučevanje delovanja varnostnega sistema v krizni situaciji z ozirom na begunsko problematiko: Problematika madžarskih beguncev po drugi svetovni vojni in zlasti leta 1956-57 v Sloveniji", so bili sledeči: s pomočjo literature, predvsem pa na podlagi arhivskih virov, periodike in pričevanj ljudi čim bolj celovito prikazati madžarsko begunsko problematiko v Sloveniji leta 1956 in 1957 ter na podlagi tega opraviti analizo ravnanja oblasti oz. varnostnega sistema v takratni krizni situaciji. Sama raziskava se je osredotočila na odnos jugoslovanske države in slovenskih oblasti do madžarskih beguncev, na ukrepe za urejanje begunske problematike in na končno usodo okrog 20.000 beguncev, ki so si zatočišče poiskali v Jugoslaviji in Sloveniji.

Celotna zasnova projekta je temeljila na terenskem delu, v sklopu katerega smo ločili tri načine dela:

- 1.) Arhivsko delo
- 2.) Pregled in analizo slovenske periodike v obdobju med leti 1956-1958
- 3.) Globinski intervjuji in zbiranje gradiva na terenu

Prav pri tem, torej pri terenskem delu, pa je do posebnega izraza prišla interinstitucionalnost projekta, saj smo pri zasnovi raziskovalnega dela na projektu, delo na terenu razdelili po institucijah oz. raziskovalcih, ki so v teh institutih zaposleni.

1.) Arhivsko delo

V sklopu terenskega dela smo največ prostora namenili arhivskemu delu v domačih in tujih arhivih. Pregledali in analizirali smo arhivske vire v zvezi z mednarodnimi vidiki madžarske revolucije leta 1956 in madžarskimi begunci.

Vodja projekta, doc. dr. Attila Kovács (Inštitut za narodnostna vprašanja) je pregledal arhiv Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) in Uprave državne varnosti (UDV) za leta 1956, 1957 in 1958, s posebnim poudarkom na begunskem vprašanju, oz. problematiki madžarskih beguncev v Sloveniji. Poleg domačih arhivov je terensko delo opravljal tudi na Dunaju v Avstrijskem državnem arhivu/Arhivu republike (Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik), kjer je pregledal gradivo notranjega ministrstva (ÖStA, AdR, BMI, Abteilung 12 U) ter v Beogradu, kjer je v Arhivu Srbije i Crne Gore pod drobnogled vzel gradivo Centralnega Komiteja Saveza Komunistov Jugoslavije (CKSKJ). V županijskem arhivu v Zalaegerszegu pa si je ogledal arhivsko gradivo, ki se je nanašalo na dogodke leta 1956 v županiji Zala, ki meji na Slovenijo in od koder je na področje Slovenije pobegnilo največ madžarskih beguncev.

Doc. dr. Mateja Režek, znanstvena sodelavka Inštituta Nove revije je v okviru CRP-a o madžarskih beguncih v Arhivu Slovenije pregledala arhivske fonde Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS), Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije

¹ Potrebno je napisati vsebinsko raziskovalno poročilo, kjer mora biti na kratko predstavljen program dela z raziskovalno hipotezo in metodološko-teoretičen opis raziskovanja pri njenem preverjanju ali zavračanju vključno s pridobljenimi rezultati projekta.

(SZDLS), Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) in Uprave državne varnosti (UDV) za leta 1956, 1957 in 1958.

Red. prof. dr. Dušan Nečak (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) se je osredotočil na arhivsko gradivo v tujih arhivih. V tem kontekstu je pregledal arhivsko gradivo v zveznem arhivu v Berlinu (Bundes Archiv, Stiftungsarchiv der Parteien und Massenorganisationen/SAPMO, Berlin), predvsem v relaciji odnosov med Jugoslavijo in SZ v luči madžarskih dogodkov leta 1956. Poleg gradiva v zveznem arhivu v Berlinu je pregledal še gradivo avstrijskega notranjega in zunanjega ministrstva v Avstrijskem državnem arhivu/Arhivu republike (Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik) na Dunaju. V sklopu gradiva zunanjega ministrstva (ÖStA-BMfaA, Sektion II – pol, 1956) se je posebej osredotočil na arhivske fonde, vezane na Jugoslavijo in Madžarsko leta 1956 in v zvezi s tem na madžarsko begunsko problematiko. Med dokumenti notranjega ministrstva (ÖStA, AdR, BMI, Abteilung 12 U) pa se je posvetil predvsem arhivskemu gradivu o službi za pomoč madžarskim beguncem ter repatriaciji beguncev na Madžarsko in v ZRN.

2.) Pregled in analiza slovenske periodike v obdobju med leti 1956-1958

V tem sklopu terenskega dela je doc. dr. Attila Kovács pregledal osrednje slovenske dnevnike (Slovenski poročevalec, Večer, Ljudska pravica) ter še tednik Pomurski Vestnik v obdobju med oktobrom 1956 in februarjem 1958. Večino člankov v slovenskih dnevnikih o madžarski revoluciji in begunskem vprašanju so prevzeli od Tanjuga ali pa so to izjave s tiskovnih konferenc jugoslovanskega notranjega in zunanjega ministrstva.

3.) Zbiranje gradiva na terenu in globinski intervjuji:

Pomembno mesto v sklopu dela na projektu smo namenili globinskim intervjujem in pa zbiranju gradiva (predvsem fotografije in razni dokumenti). V tem pogledu je bilo delo razdeljeno na dve osebi.

Doc. dr. Attila Kovács je opravil 16 globinskih intervjujev z ljudmi, ki so leta 1956 in 1957 živeli ob slovensko-madžarski meji in so med prvimi vzpostavili stike z madžarskimi begunci. Poleg tega mu je uspelo intervjuvati še tri begunce, ki so na področju Prekmurja prestopili državno mejo in so bili nato nastanjeni v begunskih taboriščih v Sloveniji.

Dr. Sara Brezigar pa se je osredotočila na osebe, ki so z madžarskimi begunci vzpostavili kontakte v kraju, kjer so se nahajala taborišča za te osebe. Pri tem delu so ji pomagali predstavniki lokalnih skupnosti (občine in turistično informacijski centri), na področju katerih so se nahajala begunska taborišča. Z njihovo pomočjo je namreč prišla do oseb, ki so imeli stike z madžarskimi begunci. Skupno je opravila 7 globinskih intervjujev.

Na podlagi zgoraj opisanih metod dela na projektu smo uspeli predstaviti madžarsko begunsko problematiko v Jugoslaviji oz. v Sloveniji v njeni celotni širini.

Tako smo v okviru projekta predstavili mednarodni okvir madžarske revolucije, v sklopu katerega smo se posebej posvetili jugoslovansko-madžarskim in jugoslovansko-sovjetskim

odnosom v luči dogodkov na Madžarskem leta 1956 in po njej. V tem kontekstu smo analizirali tudi odmev madžarskih dogodkov leta 1956 v Sloveniji in Jugoslaviji.

Prikazali smo nekatere glavne mednarodne vidike madžarske begunske problematike, kar nam lahko služi kot primerjava med avstrijskim (kamor je prebegnilo okoli 180.000 madžarskih beguncev) in jugoslovanskim (slovenskim) načinom upravljanja begunske problematike.

V raziskavi smo se osredotočili na odnos jugoslovanske države in slovenskih oblasti do beguncev. V tem sklopu smo posebej analizirali ravnanje in ukrepanje jugoslovanskih in slovenskih organov ob izbruhu revolucije na Madžarskem, prihodu in registraciji beguncev, njihovi namestitvi v prehodne begunske centre in nato v stalna taborišča. V okviru tega smo predstavili organiziranost taborišč, njihovo delovanje in življenje v njem. Dobljeno sliko smo z uporabo metode globinskih intervjujev še bolj izpopolnili.

Posebno pozornost smo posvetili beguncem, ki so bili nastanjeni v begunskih taboriščih po Sloveniji. Na območju Slovenije je bilo za madžarske begunce urejenih 10 taborišč, in sicer v naslednjih krajih: Veržej, Radenci, Borl, Štatenberg, Bizeljsko, Rogaška Slatina, Jelšingrad, Brestanica, Črnci na Apaškem polju in Murska Sobota.

Poleg delovanja državnih in republiških organov v krizni situaciji, ko je državo preplavilo okoli 20.000 beguncev smo se posebej posvetili mednarodnim organizacijam, ki so pomagali Jugoslaviji pri urejanju begunske problematike.

Končna usoda madžarskih beguncev v Jugoslaviji (Sloveniji) se je oblikovala na tri načine. Največ se jih izselilo na zahod, zato jim je bila jugoslovanska država le prehodna postaja. Bistveno manjše število beguncev je repatriiralo v domovino, nekaj sto pa jih je ostalo v Jugoslaviji.

POVZETEK REZULTATOV DELA NA PROJEKTU PODOJAMO V PRILOGI 1.

3. Izkoriščanje dobljenih rezultatov:

3.1. Kakšen je potencialni pomen² rezultatov vašega raziskovalnega projekta za:

- ☒ a) odkritje novih znanstvenih spoznanj;
- ☐ b) izpopolnitev oziroma razširitev metodološkega instrumentarija;
- ☒ c) razvoj svojega temeljnega raziskovanja;
- ☐ d) razvoj drugih temeljnih znanosti;
- ☐ e) razvoj novih tehnologij in drugih razvojnih raziskav.

3.2. Označite s katerimi družbeno-ekonomskimi cilji (po metodologiji OECD-ja) sovpadajo rezultati vašega raziskovalnega projekta:

- ☐ a) razvoj kmetijstva, gozdarstva in ribolova - Vključuje RR, ki je v osnovi namenjen razvoju in podpori teh dejavnosti;
- ☐ b) pospeševanje industrijskega razvoja - vključuje RR, ki v osnovi podpira razvoj industrije, vključno s proizvodnjo, gradbeništvo, prodajo na debelo in drobno, restavracijami in hoteli, bančništvom, zavarovalnicami in drugimi gospodarskimi dejavnostmi;
- ☐ c) proizvodnja in racionalna izraba energije - vključuje RR-dejavnosti, ki so v funkciji dobave, proizvodnje, hranjenja in distribucije vseh oblik energije. V to skupino je treba vključiti tudi RR vodnih virov in nuklearne energije;
- ☐ d) razvoj infrastrukture - Ta skupina vključuje dve podskupini:
 - transport in telekomunikacije - Vključen je RR, ki je usmerjen v izboljšavo in povečanje varnosti prometnih sistemov, vključno z varnostjo v prometu;
 - prostorsko planiranje mest in podeželja - Vključen je RR, ki se nanaša na skupno načrtovanje mest in podeželja, boljše pogoje bivanja in izboljšave v okolju;
- ☐ e) nadzor in skrb za okolje - Vključuje RR, ki je usmerjen v ohranjanje fizičnega okolja. Zajema onesnaževanje zraka, voda, zemlje in spodnjih slojev, onesnaženje zaradi hrupa, odlaganja trdnih odpadkov in sevanja. Razdeljen je v dve skupini:
- ☐ f) zdravstveno varstvo (z izjemo onesnaževanja) - Vključuje RR - programe, ki so usmerjeni v varstvo in izboljšanje človekovega zdravja;
- ☐ g) družbeni razvoj in storitve - Vključuje RR, ki se nanaša na družbene in kulturne probleme;
- ☒ h) splošni napredek znanja - Ta skupina zajema RR, ki prispeva k splošnemu napredku znanja in ga ne moremo pripisati določenim ciljem;
- ☒ i) obramba - Vključuje RR, ki se v osnovi izvaja v vojaške namene, ne glede na njegovo vsebino, ali na možnost posredne civilne uporabe. Vključuje tudi varstvo (obrambo) pred naravnimi nesrečami.

² Označite lahko več odgovorov.

3.3. Kateri so **neposredni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Med neposredne rezultate dela na CRP štejemo povsem nova znanstvena spoznanja na področju slovenske, jugoslovanke in madžarske zgodovine ter na področju varnostnih sistemov v krizni situaciji, kot je bilo leta 1956 in 1957 v Jugoslaviji (Sloveniji), ko je državo preplavilo večje število beguncev. Posebej bi poudarili, da rezultati dela na projektu prinašajo popolnoma nove podatke zlasti o madžarski begunski problematiki v Sloveniji in o njenem reševanju.

3.4. Kakšni so lahko **dolgoročni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Na področju splošnega napredka znanja izpostavljamo predvsem prispevek k vedenju o madžarski begunski problematiki v Jugoslaviji in Sloveniji leta 1956 in 1957. Poleg tega projekt prikazuje delovanje državnih organov v krizni situaciji, kar bo lahko služilo kot izhodišče za nadaljnje raziskave ali primerjave s kasnejšimi podobnimi situacijami (primer beguncev, ki so pribežali v Slovenijo s področij, ki jih je zajela vojna po razpadu Jugoslavije).

Na področju obrambe so ugotovitve in raziskovalni rezultati projekta lahko uporabni za razvoj varnostnih sistemov v prihodnje ter za izboljšanje njihove učinkovitosti in odzivnosti v podobnih kriznih situacijah.

3.5. Kje obstaja verjetnost, da bodo vaša znanstvena spoznanja deležna zaznavnega odziva?

- ☒ a) v domačih znanstvenih krogih;
- ☒ b) v mednarodnih znanstvenih krogih;
- ☒ c) pri domačih uporabnikih;
- ☒ d) pri mednarodnih uporabnikih.

3.6. Kdo (poleg sofinancerjev) že izraža interes po vaših spoznanjih oziroma rezultatih?

Interes za rezultate dela na projektu sta že v fazi prijave projekta izkazala Pomurski madžarski radio in TV studio Lendava RTV Slovenije. Oba medija sta že uporabila rezultate raziskave v svojih prispevkih. Studio madžarskih programov Lendava, TV-studio Lendava je poleg tega izkazal interes, da bi na podlagi rezultatov raziskovalnega dela posneli polurni dokumentarni film o madžarskih beguncih v Sloveniji. Film nameravajo predvajati novembra leta 2009 na I. programu TV Slovenija v sklopu oddaje Pod drobnogledom (PRILOGA 2).

Pri tem je potrebno poudariti, da gre za dvojezično (slovensko-madžarsko) oddajo, kar pomeni, da bo dokumentarni film dostopen tako slovenskemu, kakor madžarskemu občinstvu. S tem pa bi posredno pripomogli k večji prepoznavnosti Slovenije na Madžarskem, saj bi s predvajanjem filma na madžarski televiziji lahko pritegnili pozornost naše vzhodne sosede.

3.7. Število diplomantov, magistrstov in doktorjev, ki so zaključili študij z vključenostjo v raziskovalni projekt?

-

4. Sodelovanje z tujimi partnerji:

4.1. Navedite število in obliko formalnega raziskovalnega sodelovanja s tujimi raziskovalnimi institucijami.

Kot smo že zapisali pod 2. točko zaključnega poročila (Vsebinsko poročilo o realizaciji predloženega programa dela), smo v okviru arhivskega dela na projektu, poleg arhivov v Sloveniji, delo opravljali tudi v tujih arhivih.

- Avstrija: Avstrijski državni arhiv/Arhiv republike na Dunaju (Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik);
- Nemčija: Zvezni arhiv (Bundes Archiv), Berlin;
- Madžarska: Arhiv županije Zala (Zala Megyei Levéltár), Zalaegerszeg;
- Srbija: Arhiv Srbije in Črne Gore (Arhiv Srbije i Crne Gore) v Beogradu.

4.2. Kakšni so rezultati tovrstnega sodelovanja?

Čeprav v zgoraj omenjenem primeru v pravem pomenu besede ni šlo za raziskovalno sodelovanje s tujimi raziskovalnimi institucijami, temveč le za uporabo njihovih storitev, se nam je zdelo pomembno izpostaviti to, saj nakazuje na široko zasnovo raziskovalnega projekta.

Upamo tudi na sodelovanje z Inštitutom 1956 (56-os Intézet) iz Budimpešte. Načrtujemo objavo rezultatov raziskovalnega dela v posebnem zborniku, ki bi ga bilo smotrno prevesti tudi v madžarščino. Izsledki projekta bi bili po naši oceni namreč zanimivi za madžarsko znanstveno srenjo in tudi širšemu krogu ljudi. Prav zaradi tega nameravamo navezati stike z Inštitutom 1956, da bi po eni strani z njihovo pomočjo prišli do finančnih sredstev za prevod, po drugi pa bi nam pomagali pri prezentaciji rezultatov projekta na Madžarskem. S tem bi pripomogli k večji prepoznavnosti Slovenije v mednarodnem (predvsem na Madžarskem) okolju.

5. Bibliografski rezultati³ :

Za vodjo projekta in ostale raziskovalce v projektni skupini priložite bibliografske izpise za obdobje zadnjih treh let iz COBISS-a) oz. za medicinske vede iz Inštituta za biomedicinsko informatiko. Na bibliografskih izpisih označite tista dela, ki so nastala v okviru pričujočega projekta.

³ Bibliografijo raziskovalcev si lahko natisnete sami iz spletne strani: <http://www.izum.si/>

6. Druge reference⁴ vodje projekta in ostalih raziskovalcev, ki izhajajo iz raziskovalnega projekta:

Na podlagi prispevka vodje projekta doc. dr. Attila Kovácsa na Zgodovinskem simpoziju ob 50. letnici Madžarske revolucije leta 1956 v Ljubljani (v skupni organizaciji Veleposlaništva Republike Madžarske in Univerze v Ljubljani) dne 19. septembra 2006, je novinarka Saša Vidmajer v Delu objavila članek z naslovom: Kako je Slovenija pomagala beguncem iz Madžarske '56 (Delo, Ljubljana, letnik 48, št. 238 (13.10.2006), str. 8).

Doc. dr. Attila Kovács je na seminarju za učitelje zgodovine dvojezičnih (slovensko-madžarskih) šol v Lendavi dne 23. 11. 2006, v sklopu predavanja o madžarski revoluciji leta 1956, predstavil tudi madžarsko begunsko problematiko.

Doc. dr. Mateja Režek je v svoja predavanja in seminar iz obče zgodovine 20. stoletja na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem vključila tudi izsledke svoje raziskave o odmevu madžarske vstaje v Sloveniji in Jugoslaviji.

⁴ Navedite tudi druge raziskovalne rezultate iz obdobja financiranja vašega projekta, ki niso zajeti v bibliografske izpise, zlasti pa tiste, ki se nanašajo na prenos znanja in tehnologije.

Navedite tudi podatke o vseh javnih in drugih predstavitev projekta in njegovih rezultatov vključno s predstavitvami, ki so bile organizirane izključno za naročnika/naročnike projekta.

PRILOGA 1

POVZETEK REZULTATOV DELA NA PROJEKTU

Primerjalno proučevanje delovanja varnostnega sistema
v krizni situaciji z ozirom na begunsko problematiko:
Problematika madžarskih beguncev po drugi svetovni
vojni in zlasti leta 1956-57 v Sloveniji

Kazalo

Uvod	1
Jugoslovansko-madžarski odnosi po drugi svetovni vojni ter vpliv madžarske vstaje leta 1956 na nadaljnji potek jugoslovansko-madžarskih stikov	1
Sovjetsko-jugoslovanski odnosi v luči dogodkov na Madžarskem leta 1956	4
Odmev madžarskih dogodkov leta 1956 v Sloveniji in Jugoslaviji	6
Nekaj splošnih podatkov o madžarskih beguncih iz leta 1956	11
Madžarski begunci v Jugoslaviji	15
Nekaj splošnih statističnih podatkov o madžarskih beguncih v Jugoslaviji	15
Stališče Jugoslavije do vprašanja madžarskih beguncev	20
Madžarski begunci v Sloveniji	24
Begunska taborišča in življenjski pogoji v njih	28
Begunska taborišča v Jugoslaviji	28
Begunska taborišča v Sloveniji	31
Finančna plat begunskega vprašanja	36
Usoda madžarskih beguncev v Jugoslaviji	39
Repatriacija madžarskih beguncev	39
Izseljevanje na zahod	42
Integracija madžarskih beguncev	46
Usoda madžarskih beguncev v Sloveniji	46
Viri in literatura	50

Vsebinsko poročilo

Primerjalno proučevanje delovanja varnostnega sistema v krizni situaciji z ozirom na begunsko problematiko: Problematika madžarskih beguncev v Sloveniji po drugi svetovni vojni in zlasti v letih 1956-57

1.) Uvod

Po drugi svetovni vojni sta območje Slovenije zajela dva večja begunska vala: v prvi polovici devetdesetih je po razpadu skupne jugoslovanske države veliko beguncev iz državah naslednic Jugoslavije zatočišče poiskalo prav v Sloveniji. Drugi takšen val pa je bil ob koncu leta 1956, še bolj pa v prvi tretjini leta 1957, ko se je skoraj 20.000 madžarskih beguncev umaknilo v Jugoslavijo, večje število tudi v Slovenijo. Po porazu oz. zatrtju revolucije oktobra leta 1956 je namreč Madžarsko zapustilo skoraj 200.000 beguncev. Večina, pribl. 90% je zbežala preko Avstrije, manjši del pa se je odpravil proti jugu, proti Jugoslaviji. Malo več kot desetina vseh madžarskih beguncev v Jugoslaviji, 2.361 oseb je bilo nastanjenih v taboriščih v Sloveniji. Skoraj za vse begunce v Sloveniji je bila najbolj severna republika jugoslovanske države le tranzitna postaja na poti v zahodne dežele.

2.) Jugoslovansko-madžarski odnosi po drugi svetovni vojni ter vpliv madžarske vstaje leta 1956 na nadaljnji potek jugoslovansko-madžarskih stikov

Najmočnejši vpliv na jugoslovansko-madžarske stike po drugi svetovni vojni je imelo izoblikovanje jugoslovansko-sovjetskih stikov. Dobrososedski odnosi, ki so trajali do 1948, so se po izključitvi Jugoslavije iz socialističnega tabora izredno poslabšali. Po resoluciji Informbiroja je Madžarska z Rákosijem na čelu postala ena izmed najglasnejših zagovornikov proti-jugoslovanske kampanje. Po Stalinovi smrti je novo sovjetsko

vodstvo nemudoma pričelo z urejanjem stikov. Beogradska deklaracija, izdana ob obisku Hruščova v Jugoslaviji (2. junij 1955), sporočilo XX. kongresa KP SZ ter Titov obisk v Moskvi junija 1956 so bile posamezne etape pragmatičnega približevanja tako na državni ravni, kakor tudi na ravni partij.¹

Urejanju odnosov med Beogradom in Moskvo je sledilo tudi jugoslovansko-madžarsko zbližanje. Še v letu Stalinove smrti so se med državama uredili diplomatski odnosi, prenehali so obmejni incidenti, oživali so gospodarski stiki in sklenjenih je bilo tudi veliko sporazumov (na področju kulture, znanosti, športa itd.). Odnosi med državama sicer z vrnitvijo Rákosija na začetku 1955 niso doživeli zloma, a je Tito jasno dal vedeti, da glavni organizator procesa Rajk ovira napredek. Montirani proces zoper Lászla Rajka se je namreč pojavil kot odkritje titoistične vohunske združbe, delovalo pa je seveda v prid sovjetskim zunanje-političnim ciljem, naperjenim proti Jugoslaviji. Poleg veliko drugega - predvsem ob poglobitvi madžarske notranje-politične krize – je pri tem, da so sovjetski voditelji julija 1956 »odrekli podporo« Rákosija, tudi to imelo zelo veliko vlogo. V času njegovega naslednika, Ernőja Gerő so Lászla Rajka in njegove tovariše rehabilitirali in ponovno pokopali (6. oktobra 1956), ta dogodek pa ni pomenil samo diskreditacije »rákosizma«, temveč obenem tudi rehabilitacijo Jugoslavije, zaradi česar je Beograd v boju proti stalinizmu lahko še izrazitejše izkazoval svoj pozitiven primer.²

V sredini oktobra 1956 je v Beograd odpotoval celotni madžarski politični vrh (Gerő, Hegedűs, Kádár). Čeprav sta se državi na formalni ravni pobotali, Jugoslovani od Gerőjeve vlade niso pričakovali nekih resnejših reform v zvezi destalinizacije. Nasprotno temu pa so jugoslovanski politiki, temelječi na načelu neodvisnosti, enakopravnosti in nevmešavanju zunanje-politični pogledi in prizadevanja Imre Nagya izredno ustrezali. Tito je upal, da bo v primeru ugodnih razpletov v Madžarski našel zaveznika in primerne partnerja, ki bo v procesu destalinizacije podpiral jugoslovanske ideje.³

Madžarska vstaja 23. oktobra je jugoslovansko vlado, ki je prve dne preživela v pričakovanju in zbiranju informacij, zelo presenetila. Tito je 29. oktobra v odprtem pismu podprl preorganizirano madžarsko partijsko vodstvo in njihova prizadevanja, a je hkrati

¹ Top Secret. Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956. Dokumentumok. (Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995), str. 5-11.

² Ripp Zoltán: A nemzeti kommunizmus lobogója alatt. Jugoszlávia és a magyar 1956. V: Rubicon 2006/9 (1956-os emlékszáma), str. 60-61.

³ Prav tam, str. 61.

tudi povedal, da mora sprejetje antistalinistične vstaje biti izključno v skladu s prenovljenim socializmom. Hkrati je izrazil tudi zaskrbljenost zaradi dejstva, da so se dogodki spremenili v oborožen konflikt. Po 30. oktobru je za jugoslovansko vodstvo postalo jasno, da konsolidacijske poskuse vlade Imre Nagya, ki je postopoma postajala vedno bolj večstrankarska in koalicijska, po svojih načelih ne morejo več podpirati, saj so madžarski dogodki prestopili tisto mejo, ki bi za Jugoslovane bila še sprejemljiva.⁴

Na jugoslovansko-sovjetskem srečanju na Brionih v noči z 2. na 3. november so se jugoslovanski voditelji Tito, Kardelj in Ranković strinjali s Hruščovom in Malenkovom, ki sta na sestanek prišla skrivoma, da so na Madžarskem ogrožene »pridobitve socializma«, obenem pa so namesto Ferenc Műnnicha (le-tega so namreč podpirali sovjeti) za voditelja protivlade predlagali Jánosa Kádárja. Ni pa prišlo do konkretnega dogovora glede sovjetske vojaške intervencije in pa Imreja Nagy, kar je kasneje privedlo do konflikta med državama.⁵

Po drugi sovjetski intervenciji 4. novembra se je Imre Nagy s številnimi sodelavci in njihovimi družinami umaknil na jugoslovansko veleposlaništvo, kjer so jim podelili azil. Za novo Kádárjevo vlado je pobegla vlada na čelu z Nagyem, ki se ni odpovedal položaju ministrskega predsednika, pomenila velik izziv. Sovjeti so veleposlaništvo blokirali ter tako, kot Kádárjeva vlada, obtožili Beograd prikrivanja Imre Nagya. Po daljših pogajanjih je Kádárjeva vlada 21. novembra izdala pisno obljubo o nekaznovanju in svobodni vrnitvi Nagyove skupine, v zameno pa zahtevala ukinitev pravice do azila. Toda po odhodu z veleposlaništva so sovjeti Nagyovo skupino aretirala in že naslednji dan, 23. novembra deportirali v romunski Snagov. Jugoslovanska vlada je proti temu ostro protestirala, temu pa je sledila tristranska, jugoslovansko-sovjetsko-madžarska diplomatska vojna in medijski spor, ki je prav tako spremljala Nagyovo aretacijo in sam proces. Madžarsko-jugoslovanski odnosi so se znova močno poslabšali in so se normalizirali šele v letih 1961-62.⁶

Jugoslovansko-madžarske odnose je po madžarskih dogodkih leta 1956 poleg ugrabitve skupine Imre Nagya, obarvala še ena „zadeva“; vprašanje madžarskih beguncev. Na

⁴ Top Secret. Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956. Dokumentumok. (Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995), str. 17-18.

⁵ Prav tam, str. 19.

⁶ Juhász József: A lehetséges szövetséges szembefordulása. V: História, 2006/10. str. 7.

odnose med državama ta problem sicer ni imel tako velikega vpliva, kot zadeva Nagy, a sta ta dva nova elementa znotraj jugoslovansko-madžarskih odnosov vplivala tudi drug na drugega.

3.) Sovjetsko–jugoslovanski odnosi v luči dogodkov na Madžarskem leta 1956

V prejšnjem poglavju smo to vprašanje že delno omenili, saj so v omenjenem obdobju jugoslovansko-madžarske stike opredeljevali predvsem jugoslovansko-sovjetski odnosi. Zaradi tega bomo v nadaljevanju jugoslovansko-sovjetske stike pregledali v luči dogodkov iz leta 1956, oz. analizirali določene elemente jugoslovansko-sovjetske korespondence, ki je izbruhnila po madžarski revoluciji.

Madžarski dogodki jeseni 1956 in jugoslovanska vloga v njih so, poleg notranjepolitičnega in znotraj partijskega razvoja v Jugoslaviji, najbolj bremenili sovjetsko-jugoslovanske odnose. Madžarski dogodki, in še posebej Titova ocena sovjetske vojaške intervencije na Madžarskem (zlasti njegov govor v Pulju 11. 11. 1956⁷), so še zelo dolgo kakor senca ležali nad bilateralnimi in medpartijskimi odnosi. Ne samo, da se je o teh vprašanjih takoj po njih - nekako od decembra 1956 pa do februarja 1957 -, razvila obširna in ostra korespondenca med CK KP SZ in CK ZKJ⁸, temveč so najvišji sovjetski partijski in državni funkcionarji to temo vedno znova načenjali ter Titu in Jugoslaviji očitali dvolično in za socializem škodljivo delovanje.⁹ Tuji diplomati v Beogradu so položaj, ki je med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo nastal po madžarski vstaji 1956, ocenjevali kot težjega od tistega leta 1948. Po njihovem mnenju je takrat šlo za sovjetski napad na samostojnost Jugoslavije. Leta 1956 pa je jugoslovanska kritika Sovjetske zveze prišla mnogo hitreje, kot v času preloma z njo leta 1948. Tito je takrat, leta 1949 in 1950, svoje partijske govore še sam zaključeval z vzklikom »Živel Stalin!«

⁷ Slovenski poročevalec, Ljubljana, 14. 11. 1956.

⁸ O tej korespondenci je razpravljal CK ZKJ na seji 1. 2. 1957. SAPMO, Barchiv, DY 30/3642, SED ZK - Büro Walter Ulbricht.

⁹ Npr.: Pogovor Hruščov- Vukmanović, 16. januarja 1960 ali pogovor Hruščov-Mojsov, 15. decembra 1959, oba v Moskvi; glej zapisnike obeh pogovorov v: SAPMO Barchiv, DY 30/3643, SED ZK - Büro Walter Ulbricht

Tokrat pa je do kritike prišlo tako rekoč takoj, le da naj bi sedaj šlo za ideološko-dogmatska vprašanja.

Po drugi strani pa jugoslovanska vloga pri madžarskih dogodkih še dandanes ni dorečena do zadnje podrobnosti; jugoslovanska stran se ni znebila očitkov, da je v resnici igrala dvojno vlogo. V nam dostopnem arhivskem gradivu si namreč stojijo nasproti le z obeh strani zapisane trditve in njihove interpretacije. V njih je na eni strani jasno razvidna različnost pogledov na madžarske dogodke in temeljna vprašanja medsebojnih in mednarodnih odnosov, na drugi strani pa kažejo tudi, kako vsak k sebi sta bila CK-ja oziroma partiji glede najpomembnejših vprašanj razvoja (socialistične) družbe in države.¹⁰ Iz nobenega od njih pa ni mogoče razbrati, kaj se je v začetku novembra 1956 na Brionih zares dogajalo. Odgovor na vprašanje, ali so sovjetski očitki Titu držali ali ne, je tako v prvi vrsti - vsaj kar zadeva partijske dokumente - potrebno iskati v različni interpretaciji enakih besed – skratka v politični uporabnosti izgovorjenega, za domačo, bilateralno in mednarodno rabo. Pogled na jugoslovansko vlogo pri madžarskih dogodkih še dodatno megli dejstvo, da je le nekaj dni pred sovjetsko intervencijo v Beograd prispela madžarska partijska delegacija, ki sta jo vodila generalni sekretar Madžarske socialistične delavske stranke, Ernő Gerő in predsednik vlade, András Hegedűs. Na sprejemu v madžarskem veleposlaništvu v Beogradu – zanimivo, da nanj niso povabili nobenega člana beograjskega diplomatskega zbora – Tito ni nakazal nikakršnega nasprotovanja politični liniji teh madžarskih partijskih veljakov. V govoru je poudarjal zadovoljstvo nad prijateljskim in tovariškim tonom pogovorov in se zavzel za poglobitev odnosov med državama. Podobnega mnenja so bili tudi madžarski gostje, jugoslovanski uradni tisk pa je poudaril, da je do stikov na najvišji ravni prišlo »ravno ob pravem času«, saj naj bi se odpirale široke možnosti sodelovanja na vseh področjih družbenega življenja, posebej na gospodarskem. Očitno pa jugoslovanska stran ni igrala s popolnoma odprtimi kartami. Avstrijski diplomat, ki je o tem obisku poročal na Dunaj (gre za odpravnika poslov avstrijskega veleposlaništva), je poročilo zaključil s pomenljivim stavkom, ki v

¹⁰ SAMPO Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht. Nemški prevod pisma, ki ga je CK KPSZ označil kot »strogo zaupno«, je dolg 21 gsto tipkanih strani.

SAMPO Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht. Nemški prevod pisma, ki ga je CK ZKJ označil kot »zaupno« pa je dolg kar 41 strani, ruski original, ki ga prav tako hrani SAMPO pa je dolg 28 strani.

bistvu pomeni, da je Tito podpiral »svojega« kandidata za vodilne funkcije na Madžarskem, Imreja Nagya: »Kot je podpisani zaupno izvedel, bi vrnitev Nagya za jugoslovansko stran pomenil enega od uspehov, h kateremu so stremeli ob tem obisku.«¹¹ Sovjetska zveza se je še pred generalnim napadom na Budimpešto, to je še pred t.i. drugo intervencijo v začetku novembra 1956, odločila za vrsto tajnih diplomatskih pogovorov s predstavniki komunističnega tabora (Poljaki, Čehi, Romuni, Kitajci), tudi z Jugoslavijo. Dva najvišja funkcionarja sovjetske partije in države, Nikita Hruščov in Georgij Malenkov (predsednik vlade do septembra 1953) sta v noči med 2. in 3. novembrom 1956 priletela na Brione na obisk k jugoslovanskemu predsedniku Titu. Obisk naj bi očitno bil dokaz ponovnega sovjetskega zaupanja jugoslovanskemu vodstvu, pa tudi preizkus, ali se je Tito resnično vrnil v komunistični tabor in priznal vodilno vlogo Sovjetske zveze v njem. Pravzaprav so prišli le informirat jugoslovansko vodstvo o svojih namerah v zvezi z dogodki na Madžarskem, t. j. o oblikovanju nove vlade z Jánosem Kádárjem na čelu in vojaško intervencijo Rdeče armade, ki naj bi ji zagotovila možnost vladanja. Sovjetska delegacija je odšla z Brionov v prepričanju, da ji je jugoslovanska stran dala soglasje za vse njene načrte.¹² Ko pa sta Tito v svojem znanem govoru v Pulju 11. novembra 1956 ter Edvard Kardelj v zvezni skupščini 7. decembra obsodila sovjetsko intervencijo na Madžarskem, so se odnosi med SZ in Jugoslavijo dramatično poslabšali in se približali tistim v letih 1948–1953. Jugoslovansko-sovjetske in madžarske polemike o revoluciji, o »jugoslovanski odgovornosti« pri tej ter o usodi Imre Nagya so se globoko zakoreninile v novi mednarodni komunistični kampanji proti »jugoslovanskemu revizionizmu« (1956–1961), ki je kulminirala v obsodbi jugoslovanskega partijskega programa za leto 1958 ter v procesu Imre Nagya.

4.) Odmev madžarskih dogodkov leta 1956 v Sloveniji in Jugoslaviji

Čeprav je vrenje v sosednji državi med jugoslovanskimi političnimi voditelji vzbudilo precejšnje nelagodje, so se na madžarsko vstajo odzvali dokaj obotavljivo. Na

¹¹ Prav tam, op. 4, str. 2.

¹² SAMPO BArchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht, Pismo CK KPbSZ, CK ZKJ, 10.1. 1957, str., 1/2

zakasnel javni odziv so vplivale tako zunanjepolitične, kot notranjepolitične okoliščine, ključni dejavniki pa so bili zapleteni odnosi s Sovjetsko zvezo, ki je skušala Jugoslavijo znova pritegniti v vzhodni blok, jugoslovanska odvisnost od zahodne gospodarske pomoči, bojazen pred ponovitvijo madžarskih dogodkov v Jugoslaviji zaradi nezadovoljstva prebivalstva z življenjskimi razmerami, deloma pa tudi začetno simpatiziranje z ukrepi novega madžarskega vodstva in upanje, da bo Madžarska ubrala »jugoslovansko pot«.

Stališče jugoslovanskih oblasti je bilo javnosti predstavljeno šele s Titovim govorom v Puli, 11. novembra 1956,¹³ ki so ga objavila vsa pomembnejša jugoslovanska glasila, povzemal pa ga je tudi zahodni tisk. Teden dni prej je o madžarski vstaji prvič spregovoril sekretar izvršnega komiteja Centralnega komiteja Zveze komunistov (CK ZK) Jugoslavije, Edvard Kardelj na sestanku z jugoslovanskimi okrajnimi sekretarji v Beogradu. Sovjetsko politiko in razvoj dogodkov na Madžarskem je ocenil enako, kot slab teden kasneje Tito, zato je bil najverjetneje ključni avtor jugoslovanskih stališč prav Edvard Kardelj. Vzroke vstaje je videl v prepočasni destalinizaciji Madžarske, ostro pa je obsodil tudi prvo sovjetsko intervencijo, ki je bila po njegovem mnenju velika napaka, saj je le še bolj podžgala uporne Madžare, Nagya pa z izjavami o uvedbi večstrankarskega sistema pahnila v objem »reakcionarnih sil«. Kardelj je, kot se je sam izrazil, verjel v poštenost in politični program Nagyovega naslednika, Jánoša Kádárja, zato je kljub zadržkom podprl drugo sovjetsko intervencijo, ki naj bi zaščitila madžarski socializem pred »kontrarevolucijo«. Ob koncu govora je vprašanje življenjskega standarda delavcev ocenil kot enega ključnih za ohranitev socializma v Jugoslaviji.¹⁴ To vprašanje je v svojem govoru v Puli načel tudi Tito ter v zanj značilnem jeziku, ki je bil blizu malemu človeku, obljubil izboljšanje življenjskih razmer. Hkrati je opozoril, da skušajo politični nasprotniki izrabiti madžarsko vstajo za širjenje nezadovoljstva in upor proti oblasti tudi v Jugoslaviji, ter samozavestno dodal, da se oblast tega ne boji, kajti »Jugoslavija je nekaj

¹³ Josip Broz Tito: Govor aktivu komunistov iz Istre, 11. november 1956. V: Borba za mir in mednarodno sodelovanje, X. knjiga. CZ, Ljubljana 1961, str. 235-263.

¹⁴ ARS, AS 537 - 27, Seja predsedstva SZDLS, 8. 11. 1956, str. 1-14 (poročilo Janeza Vipotnika).

drugega kot Madžarska ali katerakoli druga dežela. Pri nas smo revolucijo izvedli s krvjo, v osvobodilnem boju, in pošteno smo očistili svoj dom med revolucijo.»¹⁵

Da bi lahko bila prav nizka življenjska raven iskra, ki bi po zgledu madžarske vstaje zanetila upor proti režimu in točka, na kateri je bilo zaupanje ljudi v socializem na največji preizkušnji, so se zavedali tudi slovenski politični voditelji. Po besedah člana slovenskega političnega vrha, Staneta Kavčiča na seji predsedstva Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) Slovenije 8. novembra 1956 naj bi v nezadovoljstvu delavcev možnost za upor videli tudi politični nasprotniki iz vrst izobražencev in ostankov predvojnih strank,¹⁶ na plenumu CK ZK Slovenije 20. novembra 1956 pa je Kavčič, ki je moral zaradi zagovarjanja »liberalnih« reform desetletje in pol kasneje odstopiti z mesta predsednika slovenske vlade, resignirano ugotovil: »Prišli smo v situacijo, ko naši reakcionarji računajo na naš proletariat.«¹⁷ To spoznanje je bilo za komuniste, ki so se oklicali za avantgardo delavskega razreda, nedvomno hud udarec. Slovenski politiki so se v sozvočju s stališči zveznih oblasti, ki so bila sprejeta že pred madžarsko vstajo, zavzeli za krčenje velikih gospodarskih investicij v prid dvigu življenjske ravni, pri čemer je predsednik slovenske vlade, Boris Kraigher opozoril, da ljudem vendarle ne gre vlivati prevelikih upov glede takojšnjega izboljšanja standarda, saj bi to ob neizpolnjenih obljubah nezadovoljstvo samo še bolj poglobilo. V zaprtem krogu najvišjih slovenskih politikov je Kraigher tedaj tudi priznal, da je Jugoslavija močno odvisna od zahodne pomoči.¹⁸ Na pozen javni odziv jugoslovanskih oblasti na madžarsko vstajo je zato vplivala tudi oktobrska razprava v ameriškem kongresu o gospodarski pomoči Jugoslaviji, pri čemer so bili Američani, ki so že dlje časa sumničavo spremljali jugoslovansko-sovjetsko spogledovanje, pripravljeni odobriti pomoč le ob trdnih zagotovilih, da je Jugoslavija ohranila neodvisnost v odnosu do Sovjetske zveze. Pogodba o ameriški gospodarski pomoči, ki so jo jugoslovanske oblasti tedaj potrebovale bolj kot karkoli drugega, je bila podpisana 3. novembra 1956, na predvečer druge sovjetske intervencije na Madžarskem.

¹⁵ Josip Broz Tito: Govor aktivu komunistov iz Istre, 11. november 1956. V: Borba za mir in mednarodno sodelovanje, X. knjiga. CZ, Ljubljana 1961, str. 250.

¹⁶ ARS, AS 537 - 27, Seja predsedstva SZDLS, 8. 11. 1956, str. 41.

¹⁷ ARS, AS 1589 - 7, Stenografski zapisniki IV. plenuma CK ZKS, 20. 11. 1956, str. 74.

¹⁸ ARS, AS 537 - 27, Seja predsedstva SZDLS, 8. 11. 1956, str. 32-35.

Odziv slovenske in jugoslovanske javnosti na madžarsko vstajo je bil izreden. Zanimanje za dogajanje na Madžarskem je bilo tolikšno, da so po 23. oktobru 1956 močno narasle naklade vseh osrednjih jugoslovanskih dnevnikov. Ljudje so bolj kot domače poslušali tuje radijske postaje, zlasti radio London, Glas Amerike in Svobodno Evropo, ter z velikim zanimanjem prebirali biltene tujih ambasad, zlasti ameriške in britanske.¹⁹ Hkrati so se med prebivalstvom širile vojna psihoza, potrošniška mrzlica in najrazličnejše alarmantne vesti. Uprava državne varnosti (UDV) je v svojih poročilih ugotavljala, da dotlej noben dogodek ni vzbudil tolikšne pozornosti in aplikacij na domače razmere kot prav madžarska vstaja, razlog za to pa so videli predvsem v nezadovoljstvu z življenjskimi razmerami v Jugoslaviji, kar naj bi tako imenovana reakcija iz vrst ostankov predvojnih strank, zahodno usmerjene inteligence, duhovščine, velikih kmetov in obrtnikov ter nekaterih delavcev s pridom izkoriščala.²⁰ Slovenski partijski voditelji so ob tem samokritično ugotavljali, da je politična propaganda povsem odpovedala, saj so »ljudje po ulicah diskutirali in komentirali, mi pa smo molčali«.²¹

UDV je zaznavala najrazličnejše poglede na madžarsko vstajo in domače razmere, opozarjala pa je tudi na precejšnjo zmedo med komunisti pred Kardeljevim govorom jugoslovanskim okrajnim sekretarjem oziroma pred Titovim govorom v Puli. Politični nasprotniki vseh barv in kritiki režima naj bi v času madžarske vstaje širili nezadovoljstvo in netili upor proti režimu zlasti s propagando o nevzdržnih življenjskih razmerah, nizkih plačah in druginji v Jugoslaviji, večina pa naj bi priznavala, da niso sposobni organizirati upora in da je režim s svojo vojsko, partijo in tajno policijo dovolj močan, da bi upor v kali zatrl. V prvem obdobju, torej pred drugo sovjetsko intervencijo, naj bi bili nasprotniki režima prepričani, da bodo na Madžarskem zmagali uporniki, hkrati pa so upali, da bo pod pritiskom javnega mnenja v Jugoslaviji vzpostavljen večstrankarski sistem. Druga sovjetska intervencija je kritike režima zelo potrla, čeprav so še vedno upali, da bodo jugoslovanske oblasti vendarle sprevidele, da je komunizem v

¹⁹ ARS, AS 1589 - 57, Informacija o političnoj aktivnosti i odrazu aktualnih medjunarodnih dogadjaja, 6. 12. 1956, str. 3-4.

²⁰ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 77-78.

²¹ ARS, AS 1589 - 7, Stenografski zapisniki IV. plenuma CK ZKS, 20. 11. 1956, str. 49.

gospodarstvu povsem odpovedal in da bodo dopustile ustanovitev vsaj ene opozicijske stranke, četudi v okviru SZDL.²²

Slovenska kritična inteligenca je svoja stališča večinoma izražala znotraj zaprtih krogov. V poročilih UDV je naštetih na desetine izobražencev - krščanskih socialistov, članov predvojnih strank, umetnikov, publicistov, novinarjev, akademikov in študentov. Najostrejšega nadzora je bil deležen najbolj znani slovenski politični oporečnik Edvard Kocbek, krščanski socialist, ki je bil leta 1952 odstranjen z vseh političnih funkcij. Na podlagi prisluškovanj je UDV ugotovila, da Kocbek ni izključeval možnosti vstaje zaradi nevzdržnih življenjskih razmer, hkrati pa je preroško napovedal, da bosta v primeru padca komunističnega režima Hrvaška in Srbija utonili v krvi, Slovenija pa bi medtem lahko razglasila samostojnost.²³ Med slovenskimi izobraženci je bilo najbolj razširjeno mnenje o nujnosti uvedbe večstrankarskega ali vsaj dvostrankarskega sistema. Nekateri so celo menili, da bi voditelj nove stranke lahko postal odstavljeni sekretar CK ZK Jugoslavije Milovan Djilas, ki bi podobno kot Nagy na Madžarskem prišel na prejšnji vodilni položaj v Jugoslaviji. Podobne govorice so se širile tudi drugod po državi, zato ni naključje, da se je oblast odločila prav tedaj Djilasa prvič zapreti. Povod za aretacijo je bil Djilasov članek v ameriškem levičarskem glasilu *The New Leader*, v katerem je jugoslovanski »nacionalni komunizem« ocenil za nesposobnega reform,²⁴ hkrati pa je v izjavi za *France Press* obsodil ravnanje jugoslovanskih oblasti ob madžarski vstaji. Povečano aktivnost Djilasovih privrženecv so zaznavali tako v Sloveniji kot drugod po državi, zlasti v krogu Vladimirja Dedijerja in nekdanjih sodelavcev hrvaškega partijskega glasila *Naprijed*.²⁵ UDV je do konca novembra 1956 v zvezi z madžarsko vstajo v Sloveniji zabeležila 1167 sovražnih dejanj in izjav, ukrepala pa je proti 46 osebam ter nekatere med njimi predala sodišču ali sodniku za prekrške.²⁶

Zaradi nizkega življenjskega standarda je bil do režima kritičen tudi tisti del prebivalstva, ki so se ga oblasti bale bolj kot kritičnih izobražencev, namreč delavci.

²² ARS, AS 1589 - 57, Informacija o političkoj aktivnosti i odrazu aktualnih medjunarodnih dogadjaja, 6. 12. 1956; ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LRS, 10. 12. 1956.

²³ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 92.

²⁴ Report on Yugoslavia – slovenski pregled, VII, 1956, št. 12, str. 9-15.

²⁵ ARS, AS 1589 - 57, Informacija o političkoj aktivnosti i odrazu aktualnih medjunarodnih dogadjaja, 6. 12. 1956, str. 12.

²⁶ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 80-82.

Velika podjetja in delavske centre je v času madžarske vstaje preplavilo nezadovoljstvo, razširjeno pa je bilo tudi mnenje, da se bodo madžarski dogodki ponovili v Jugoslaviji, če se razmere ne bodo uredile. Med žarišči delavskega nezadovoljstva so bili poleg jeseniške železarne, Litostroja, Save, Tama in drugih velikih tovarn v poročilih UDV omenjeni tudi rudniki Trbovlje, Hrastnik in Zagorje.²⁷ Januarja 1958 je prav tam izbruhnila prva velika delavska stavka v socialistični Jugoslaviji. Oblast je ob trboveljski stavki ukrepala hitro in odločno, vendar nenasilno, čeprav je Edvard Kardelj na plenumu CK ZK Slovenije 24. januarja 1958 ob primerjavi trboveljskih in madžarskih dogodkov opozoril, »da je bil zgolj slučaj, da tudi v Trbovljah ni bilo treba intervenirati z orožjem«. Stavkajoči trboveljski rudarji namreč v nasprotju z madžarskimi uporniki niso »nasedli izrazitim kontrarevolucionarnim parolam«, čeprav bi se to lahko zgodilo. V tem primeru bi bila, po Kardeljevih besedah, oblast »prisiljena s silo in orožjem intervenirati. Reči moram, da smo bili mi pripravljeni tudi na to in da ne bomo nič premišljali, če bi si kdo drznil dvigniti roko nad socialistične pridobitve našega delovnega ljudstva.«²⁸

Madžarska vstaja je socializmu zadala hud udarec, spoznanje, da ljudje od njega pričakujejo več kot le obljube o lepši prihodnosti, pa je omajalo tudi samozavest jugoslovanskih komunističnih voditeljev. Ko so se življenjske razmere v Jugoslaviji v šestdesetih letih vendarle izboljšale, je imel režim več razlogov za samozavest, zato je bolj sproščeno razmišljal o korekturah sistema, ne pa tudi o korenitih sistemskih reformah, saj bi vsak resnejši poskus reform ogrozil njegovo oblast.

5.) Nekaj splošnih podatkov o madžarskih beguncih iz leta 1956

O natančnem številu madžarskih beguncev, ki so leta 1956 in 1957 čez Avstrijo in Jugoslavijo zapustili Madžarsko, zaenkrat nimamo točnih podatkov. Kljub temu je tako, da so se po padcu komunizma odprli številni arhivi in da je iz madžarskih in drugih, tujih arhivov na dan prišlo veliko novih podatkov. Ena izmed težjih nalog je rekonstrukcija števila beguncev, ki so zbežali v Avstrijo; težave nastajajo predvsem pri razlikah med številom registriranih in neregistriranih oseb. Po eni strani so avstrijske oblasti z uradnim

²⁷ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 87.

²⁸ ARS, AS 1589 - 7, Stenografski zapisnik VII. plenarne seje CK ZKS 24.- 25. 1. 1958, str. 48.

preštevanjem beguncev pričeli šele 28. oktobra 1956, po drugi strani pa je bilo veliko takih, ki so se po prestopu meje (zavestno ali ne) izognili uradni registraciji. Po podatkih avstrijskega notranjega ministrstva je do 6. aprila 1957 v Avstriji našlo zatočišče 174.704 madžarskih beguncev²⁹, po podatkih, objavljenih leta 1959 pa je avstrijsko-madžarsko mejo med oktobrom 1956 in junijem 1957 prestopilo vsega skupaj 178.875 oseb.³⁰

V Jugoslaviji je o številu madžarskih beguncev v prvi vrsti poročala jugoslovanska tiskovna agencija (Tanjug) na podlagi poročil Zveznega sekretariata za notranje zadeve, le-te pa so nato povzeli tudi časopisi. Po podatkih, objavljenih v Slovenskem poročevalcu je do 4. aprila v Jugoslavijo pribežalo 18.799 madžarskih beguncev, do 1. julija 1957 (na podlagi članka, objavljenega v Večeru) pa 19.599 madžarskih beguncev.³¹ Po uradnih jugoslovanskih podatkih si je v obdobju med 23. oktobrom 1956 in 31. decembrom 1957 v FLRJ zatočišče poiskalo 19.857 oseb.³²

Tabela št. 1: Število madžarskih beguncev v Avstriji in Jugoslaviji³³

Avstrija (do 6. aprila 1957)	174.704 oseb
Avstrija (do junija 1957)	178.875 oseb
Jugoslavija (do 4. aprila 1957)	18.799 oseb
Jugoslavija (do 1. julija 1957)	19.599 oseb
Jugoslavija (med 23. 10. 1956 in 31. 12. 1957)	193.805 oseb
Delež beguncev v skupnem številu prebivalcev Madžarske	Okoli 2%

Od zgoraj navedenih podatkov pa se znatno razlikujejo madžarski podatki iz istega obdobja. Februarja 1957, po tistem, ko so zatrli revolucijo in se je stanje normaliziralo, je

²⁹ KSH (Központi Statisztikai Hivatal) jelentés az 1956-os diszidálásról. In: Regio, 1991/4. 130. p. (Poročilo Centralnega statističnega urada v Budimpešti o disidiranjih). Dalje: KSH jelentés az 1956-os diszidálásról. V: Regio, 1991/4.

³⁰ Ibolya Murber: Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956. V: Ibolya Murber, Zoltán Fónagy: Die ungarische Revolution und Österreich. (Wien, Chernin Verlag, 2006), str. 336.

³¹ Slovenski poročevalec, 06. 04. 1957; Večer, 25. 07. 1957.

³² Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi Istorije 1-2/2003, str. 124.

³³ KSH jelentés az 1956-os diszidálásról. In: Regio, 1991/4, str. 107.; Ibolya Murber: Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956. V: Ibolya Murber, Zoltán Fónagy: Die ungarische Revolution und Österreich. (Wien, Chernin Verlag, 2006), str. 336.; Slovenski poročevalec, 06. 04. 1957.; Večer, 25. 07. 1957.; Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi Istorije 1-2/2003, str. 124.

madžarsko notranje ministrstvo izdalo odlok o odjavi vseh oseb, starejših od 15 let, ki so državo zapustili po 23. oktobru 1956. K odjavnicam so priložili tudi statistične obrazce, katere je Centralni statistični urad (Központi Statisztikai Hivatal - KSH) kasneje obdelal in o njih pripravil poročilo.³⁴ Na podlagi podatkov Centralnega statističnega urada, objavljenih v poročilu o madžarskih beguncih³⁵ je med 23. oktobrom 1956 in 30. aprilom 1957 Madžarsko zapustilo 151.731 oseb. Podatki so zajeli tudi 21.196 otrok do 15. leta starosti, ki so v tujino odšli skupaj s starši. Poročilo pa ne zajema podatkov skoraj 10.000 otrok, mlajših od 15 let, ki so v tujino zbežali brez staršev, večino od 11.447 oseb, ki so se do 15. maja 1957 tudi uradno vrnil v domovino (podatkov o osebah, ki so se na Madžarsko vrnili ilegalno, poročilo ni vsebovalo), 3-4.000 zapornikov, ki so pobegnili iz zaporov in odšli v tujino, kakor tudi ne podatkov z 827 statističnih obrazcev, ki jih je urad prejel po 15. juniju 1957.³⁶ Glede na to so v poročilu Centralnega statističnega urada navedeni podatki o beguncih za 20% nižji od tistih, ki so jih objavili avstrijski in jugoslovanski organi ter OZN.³⁷ Kljub temu, da nam o demografskih podatkih beguncev iz leta 1956 in 1957 ne da natančne številčne slike, je govora o zelo pomembnem viru podatkov, saj nam predstavi glavne družbeno-demografske smernice madžarskega begunskega vprašanja.

Na podlagi poročila Centralnega statističnega urada je bila več kot polovica vseh beguncev iz Budimpešte, četrtna pa iz zahodnega dela države, predvsem iz okrajev, ki ležijo v bližini, predvsem avstrijske, deloma pa tudi jugoslovanske (slovenske) državne meje. V odstotkih izraženo jih je največ odšlo iz monoštrskega okraja, ki leži na madžarsko-avstrijsko-jugoslovanski/slovenski tromeji, in sicer 8,7% celotnega prebivalstva okraja.³⁸

Izredno osupljivi so podatki, ki se nanašajo na starost beguncev, saj razkrivajo, da je več kot polovica bila mlajša od 25 let, skoraj tretjina pa je bila stara med 25. in 39. letom. Med njimi je Madžarsko zapustilo več kot 3.200 študentov, in sicer 11,2% vseh

³⁴ Poročilo Centralnega statističnega urada o madžarskih beguncih iz leta 1956 je vse do spremembe državne ureditve oz. padca komunizma leta 1989 veljalo za strogo zaupni dokument.

³⁵ Popis omenja »disidente«, oziroma osebe, ki so »v tujino odšle ilegalno«.

³⁶ KSH jelentés az 1956-os diszidálásról. V: Regio, 1991/4., str. 107.

³⁷ Prav tam.

³⁸ V monoštrskem okraju najdemo tudi naselja porabskih Slovencev. Predmet posebnega raziskovalnega projekta bi lahko bila obdelava podatkov o tem, koliko porabskih Slovencev je zaradi revolucije leta 1956 zapustilo domovino in zbežalo na zahod, oziroma v Jugoslavijo/Slovenijo.

madžarskih univerzitetnih-visokošolskih študentov.³⁹ Približno 200.000 beguncev, ki so po porazu revolucije zapustili Madžarsko, je predstavljalo skoraj 2% celotnega prebivalstva države, ki je leta 1956 štela 9.804.000 oseb.⁴⁰ Na tako veliko izgubo prebivalstva je med ostalim postal pozoren tudi slovenski tisk. Slovenski poročevalec je npr. že januarja 1957 - res, da nekoliko pretirano - v članku z naslovom »*Tragedija treh odstotkov*« zapisal: »*Težavno je reči, kaj je večja tragedija, napol porušena Budimpešta in tuji vojaki v lastni hiši ali dejstvo, da je skoraj 3% vsega prebivalstva v emigraciji...*«⁴¹ Največ beguncev je Madžarsko zapustilo takoj po porazu revolucije, in sicer novembra in decembra leta 1956. V tem obdobju je, predvsem čez Avstrijo, odšlo več kot 80% vseh beguncev.⁴² Kljub temu, da je največji begunski val nastal šele po drugi sovjetski intervenciji (4. novembra 1956), so Madžarsko zapuščali tudi med samo revolucijo. Na podlagi že večkrat omenjenega zaupnega poročila Centralnega statističnega urada iz Budimpešte, je med 23. in 31. oktobrom 1956 iz Madžarske odšlo okoli 4.300 oseb. Med njimi je bilo kar nekaj zvestih pristašev Rákosijevega sistema, predvsem častnikov zloglasne ÁVH⁴³ ter članov komunistične partije, ki so se iz države umaknili v Jugoslavijo in Avstrijo zaradi strahu pred maščevanjem množice.⁴⁴ Kot smo že omenili, je največ beguncev zbežalo po porazu revolucije 4. novembra. Samo na omenjeni dan - torej 4. novembra 1956 - je Madžarsko zapustilo več kot 7.000 ljudi. Največ beguncev je odšlo novembra, vendar je še decembra 1956 madžarske meje dnevno prestopilo v poprečju tudi po tisoč ljudi. Na podlagi podatkov iz, že večkrat citiranega poročila Centralnega statističnega urada je od izbruha revolucije do 31.

³⁹ Posebej presenetljiva je zgodba študentov in učiteljev visoke gozdarske šole iz Soprona (mestece ob avstrijsko-madžarski meji), ki so družno pobegnili na Zahod in se po krajšem postanku v Avstriji naselili v kanadskem Vancouvru, kjer so na gozdarski katedri tamkajšnje univerze British Columbia ustanovili madžarski oddelek.

⁴⁰ KSH jelentés az 1956-os diszidálásról. V: Regio, 1991/4., str. 108.

⁴¹ Slovenski poročevalec, 27. 01. 1957.

⁴² KSH jelentés az 1956-os diszidálásról. In: Regio, 1991/4., str. 112.

⁴³ ÁVH (Államvédelmi Hatóság) - Uprava državne varnosti; po prevzemu oblasti s strani Komunistične partije Madžarske je postalo poglavito orodje pri teroriziranju madžarske družbe. Naloga ÁVH je med drugim bilo tudi varovanje meja - pripadniki so bili oblečeni v uniformo z zelenimi naramniki in obrobami na kapah -, kakor tudi številnih internacijskih taborišč (kamor so internirali nasprotnike partije in nasploh komunističnega sistema), ustanov in uradov (njihovi naramniki in obrobe so bili modre barve).

⁴⁴ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931), t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956; Ibolya Murber: Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956. V: Ibolya Murber, Zoltán Fónagy: Die ungarische Revolution und Österreich. (Wien, Chernin Verlag, 2006), str. 336.

decembra 1956 zbežalo 124.922 oseb. Januarja naslednjega leta je dnevno odšlo še od 500 do 600 oseb, vendar se je do takrat smer odhodov že spremenila.⁴⁵

Tabela št. 2: Število madžarskih beguncev in datum njihovega odhoda na podlagi poročila Centralnega statističnega urada iz Budimpešte⁴⁶

Datum odhoda beguncev iz Madžarske	Število	Delež
od 23. do 31. oktobra 1956	4.277	2,8%
od 1. do 30. novembra 1956	82.006	54,0%
od 1. do 31. decembra 1956	38.639	25,5%
Skupaj med 23. okt. in 31. dec. 1956	124.922	82,3%
od 1. do 31. januarja 1957	19.262	12,7%
od 1. do 28. februarja 1957	3.434	2,3%
od 1. marca do 31. aprila 1957	299	0,2%
Neznano	3.514	2,5%
Skupaj	151.731	100%

6.) Madžarski begunci v Jugoslaviji

6/1. Nekaj splošnih statističnih podatkov o madžarskih beguncih v Jugoslaviji

Po zadušitvi vstaje v začetku novembra 1956 je največ ljudi iz Madžarske zbežalo čez Avstrijo, nato pa je od januarja 1957 dalje glavni cilj beguncev postala Jugoslavija. Do te spremembe »smeri bežanja beguncev« je prišlo zaradi tega, ker so sovjetske enote, skupaj z zvestimi Kádárjevimi⁴⁷ četami poskušale čim bolj hermetično zapreti madžarsko-avstrijsko mejo ter s tem preprečiti nadaljnji beg iz države. Zaradi tega so odpoklicali veliko ljudi z ostalih meja – med ostalim tudi z jugoslovansko-madžarske meje – in jih

⁴⁵ KSH jelentés az 1956-os diszidálásról. V: Regio, 1991/4. str. 113.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Sovjeti so hkrati z vojaškim posredovanjem postavili tudi protivlado, za njenega vodjo pa postavili Jánoša Kádárja, ki je na oblasti ostal vse do 1989.

namestili na avstrijsko-madžarsko mejo, kar je privedlo do tega, da je od konca decembra 1956 bila Jugoslavija edina država, kamor so begunci lahko še zbežali.⁴⁸

To dejstvo potrjuje tudi poročilo Uprave državne varnosti (UDV) za Slovenijo o madžarskih dogodkih leta 1956. V njem je zapisano, da so se 23. novembra 1956 na slovenskem odseku madžarsko-jugoslovanske meje pri kraju Tornyiszentmiklós-Pince srečali madžarski in jugoslovanski častniki. Ob tej priložnosti so madžarski častniki svoje jugoslovanske »kolege« zaprosili za dodatno, močnejše varovanje madžarsko-jugoslovanske meje, saj je večina njihovih enot za varovanje meja bilo preusmerjeno na madžarsko-avstrijsko mejo, tako da je ta del z njihove strani bil praktično nezaščiten.⁴⁹

Sicer pa so begunci madžarsko-avstrijsko mejo brez večjih tveganj lahko prestopali vse do januarja 1957, kajti novembra in decembra 1956 si je Kádárjeva vlada prizadevala predvsem za utrditev lastne oblasti in za notranjo konsolidacijo. V zvezi s tem je odlična poznavalka madžarskega begunskega vprašanja Ibolya Murbely postavila vprašanje: Je Kádárjeva vlada resnično bila nezmožna ponovno hermetično zapreti svoje meje ali pa je slabo varovano državno mejo izkoristila za neke vrste varovalni ventil, skozi katero se je želela znebiti t.i. odvečnih in nevarnih oseb, da le-ti kasneje ne bi mogli povzročati še večjih notranjih napetosti?⁵⁰ Na to nenavadnost so postali pozorni tudi ostali sodobniki. Josip Broz Tito je na Brionih v noči z 2. na 3. november med pogovorom s Hruščovom in Malenkovom omenil, da ne razume, zakaj Sovjeti niso zavarovali avstrijsko-madžarske meje, jugoslovansko-madžarsko pa so zaprli. Leto in pol kasneje, 27. marca 1958 je Tito na srečanju v Karađorđevem to omenil tudi Kádárju.⁵¹

Informacije o številu madžarskih beguncev v Jugoslaviji in o datumu njihovega prihoda nam med ostalimi dajejo zapisi v slovenskih tiskanih medijih. Ti pravijo, da je od začetka revolucije, to je od 23. oktobra do 1. decembra 1956 v Jugoslavijo zbežalo 690 oseb. Obenem je v poročilu Centralnega statističnega urada iz Budimpešte zapisano, da je v istem intervalu v Avstrijo odšlo več kot 85.000 oseb. Do 1. januarja 1957 je število beguncev v Jugoslaviji naraslo za nadaljnjih tisoč oseb, to je na 1.748. Kot smo že

⁴⁸ Jugoslavija namreč ni spadala v sovjetski blok, kakor ostale madžarske sosedje (Čehoslovaška, Romunija in seveda SZ).

⁴⁹ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, -+ str. 42.

⁵⁰ Ibolya Murber: Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956. V: Ibolya Murber, Zoltán Fónagy: Die ungarische Revolution und Österreich. (Wien, Chernin Verlag, 2006), str. 338

⁵¹ Arhiv Srbije i Crne Gore (ASCG), fond br. 507 IX., fas. br. 75-1-54.

omenili, je število beguncev v Jugoslaviji kmalu zatem drastično naraslo. Do 20. januarja 1957 so v Jugoslaviji našeli 7.958, 25. januarja 11.018, 1. februarja pa že 15.057 madžarskih beguncev (glej tabelo št. 3). Samo 24. januarja je madžarsko-jugoslovansko mejo prestopilo 699 oseb, sicer pa je državno mejo v tem času dnevno prestopilo več sto beguncev in si poiskalo zatočišče v Jugoslaviji.⁵² V omenjenem poročilu UDV najdemo tudi zapise o številnih spodletelih poskusih prestopa meje. Sklicujoč se na madžarske mejne stražnike je namreč omenjeno med ostalimi, da so le-ti v drugi polovici januarja, v III. sektorju madžarsko-jugoslovanske meje⁵³ zajeli okoli 300 oseb, ki so želeli zbežati v Jugoslavijo.⁵⁴

Tabela št. 3: Število madžarskih beguncev v Jugoslaviji in datum njihovega prihoda⁵⁵

Datum	Število beguncev
do 1. decembra 1956	690
do 1. januarja 1957	1.748
do 20. januarja 1957	7.958
do 25. januarja 1957	11.018
do 1. februarja 1957	15.057
do 16. februarja 1957	17.254
do 4. aprila 1957	18.799
do 1. julija 1957	19.599
do 31. decembra 1957	19.857

V naslednjih mesecih je iz Madžarske odšlo postopoma vedno manj ljudi. Do 16. februarja je mejo prestopilo 17.254 oseb, do 4. aprila pa se je to število povečalo na 18.799, vendar je v primerjavi z begunskim valom januarja 1957 bilo to kljub vsemu veliko manj. Pri tem je pomembno vlogo odigralo tudi dejstvo, da je prerोजना Kádárjeva vlada poostrila varovanja meja in da so pri tem graničarji večkrat uporabili tudi strelno

⁵² Slovenski poročevalec, 24. 01. 1957.

⁵³ Najverjetneje je govora o međimurskem (hrvaškem) delu jugoslovansko-madžarske meje.

⁵⁴ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 46.

⁵⁵ Slovenski poročevalec, 26. 01. 1957; Slovenski poročevalec, 02. 02. 1957; Slovenski poročevalec, 17. 02. 1957; Slovenski poročevalec, 06. 04. 1957; Večer, 21. 01. 1957; Večer, 25. 07. 1957, Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 124.

orožje, o čem pričajo tudi številne smrtne žrtve.⁵⁶ Ne malokrat je prišlo tudi do mejnih incidentov, ko so streli, namenjeni beguncem pristali v Jugoslaviji.⁵⁷ Kljub temu je število beguncev v Jugoslaviji naraščalo vse do sredina leta; po podatkih, ki jih je objavil slovenski dnevnik Večer je do 1. julija 1957 v državo vstopilo 19.599 madžarskih beguncev, vsega skupaj pa naj bi v Jugoslavijo po uradnih podatkih prebегnilo 19.857 oseb.⁵⁸

18. marca 1957 so jugoslovanski organi pripravili statistični popis madžarskih beguncev in begunskih taborišč. Do tega datuma je z Madžarske v Jugoslavijo prispelo 18.597 oseb. Izmed teh se je 1.412 oseb vrnilo v domovino, 402 se je odločilo, da bodo ostali v Jugoslaviji, 596 pa se je izselilo v zahodne države. Tako je 18. marca 1957 v begunskih taboriščih živelo 16.214 beguncev. Popis je zajel tudi narodno pripadnost beguncev, po katerem je bilo 15.249 oseb madžarske narodnosti, 429 nemške, 175 judovske, 139 pripadnikov južnoslovanskih narodov (v popisu je bilo navedeno: naše narodnosti), 37 oseb so prišeli k ostalim narodnostim ter 27 tujih državljanov.⁵⁹ Registrirali so tudi starostno strukturo beguncev, iz katerega je razvidno, da so Madžarsko zapustili predvsem mladi, oziroma najmobilnejši del prebivalstva. Eno četrtno beguncev so sestavljale osebe, ki še niso dopolnile 18. leta, torej otroci in mladoletniki. Veliko (1.019 oseb) je v Jugoslavijo prišlo brez staršev. Najbolj množično so državo zapuščali mladi med 18. in 25. letom, ki so predstavljali skoraj 1/3 beguncev. Skupina oseb med 25. in 35. letom je – podobno, kot otroci – pomenila 25,1% vseh beguncev. Preostali, starejši so predstavljali le neznamenit delež vseh beguncev.

Tabela št. 4: Starostna struktura madžarskih beguncev v Jugoslaviji na dan 18. 03. 1957⁶⁰

Starostna skupina	Število beguncev	Delež v skupnem številu
0-18 let	4.158	25,6%

⁵⁶ Csaba Farkas: Az 1956-os forradalom szegedi történetének jugoszláv vonatkozásai. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad. str. 20.

⁵⁷ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 46.

⁵⁸ Večer. 25. 07. 1957; Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 124.

⁵⁹ Omeniti moramo, da so podatki o narodnostni pripadnosti pomanjkljivi, saj so od popisanih 16.616, registrirali podatke samo 15.956 oseb.

⁶⁰ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 122.

18-25 let	4.972	30,7%
25-35 let	4.067	25,1%
35-45 let	1.998	12,3%
45-55 let	781	4,8%
Nad 55 let	238	1,5%
Skupaj	16.214	100%

Zelo zanimivo sliko kaže tudi seznam poklicne strukture madžarskih beguncev, sestavljen 18. marca 1957. Iz tega je namreč razvidno, da je med 15.689 begunci – o tolikih osebah je bil seznam narejen – zelo veliko predstavnikov, s strani komunistične ureditve preferenciranega »delavskega razreda«. K delavstvu je pripadalo 7.561 oseb, med njimi je bilo 335 rudarjev, 2.024 delavcev, 4.384 kvalificiranih in 818 visoko kvalificiranih delavcev. Madžarsko so prav tako v velikem številu zapustili tudi državni uradniki (1.022 oseb), predstavniki svobodnih poklicev (447 oseb), fakultetno izobraženi (374 oseb) itd.

Tabela št. 5: Poklicna struktura madžarskih beguncev v Jugoslaviji na dan 18. 03. 1957⁶¹

Poklic	Število
Poljedelci	824
Rudarji	335
Delavci	2.024
Kvalificirani delavci	4.384
Visoko kvalificirani delavci	818
Prosvetni delavci (Učitelji, profesorji, itd.)	155
Lekarnarji	40
Visoko kvalificirani, fakultetno izobraženi strokovnjaki	374
Vojaški strokovnjaki	26
Uradniki	1.022
Novinarji	23

⁶¹ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 123.

Pisatelji	8
Umetniki (igralci, slikarji)	59
Vojaške osebe	59
Svobodni poklici	447
Učenci in študenti	2.250
Ostali	2.841
Neznano	525
Skupaj	16.214

6/2. Stališče Jugoslavije do vprašanja madžarskih beguncev

Begunci, ki so zatočišče našli v Jugoslaviji so prihajali v treh ločenih časovnih intervalih. Izoblikovanje časovnih rokov je bilo sovisno tako od vplivov revolucije in nadaljnjih povračilnih ukrepov, kot tudi od nastalih sprememb pri varovanju avstrijsko-madžarske in jugoslovansko-madžarske meje.

Prva etapa begunskega vala je trajala od izbruha revolucije do 4. novembra, do druge sovjetske intervencije. Do tega roka je v Jugoslavijo prispelo 57 oseb, predvsem zloglasni člani ÁVH ter partijski funkcionarji, ki so se z Madžarske umaknili iz strahu pred maščevanjem množice. Med njimi je bilo tudi 17 članov ÁVH iz Szegeda, ki so 30. oktobra ponoči, oboroženi prestopili mejo pri Horgošu ter se predali Jugoslovanom. Nekateri so s seboj pripeljali tudi družino.⁶²

Naslednja etapa je trajala od poraza revolucije, oz. od druge sovjetske vojaške intervencije (4. november) do zaprtja avstrijsko-madžarske meje, to je do začetka januarja. Znotraj same etape lahko potegnemo še eno ločnico, datirano na začetek decembra. Pred tem so namreč jugoslovanske oblasti brez izbiranja zavrnili vse prispele begunce, oz. so jih vrnili madžarskim organom. Med krizo, oz. v obdobju do prvih dni decembra 1956 so jugoslovanske oblasti z meja vrnili 1.200 beguncev. V začetku je Zvezni sekretariat za notranje zadeve madžarske kolege celo obvestilo o tem, kateri so

⁶² Arhiv Srbije i Crne Gore, fond br. 507 IX., fas. br. 75/III-1, 92.

tisti deli skupne meje, kjer begunci v največjem številu prehajajo v Jugoslavijo ter jim svetovalo glede močnejšega varovanja le-teh.⁶³

Prisilna vrnitev beguncev je bila zelo težavna in polna incidentov. Zgodilo se je namreč, da so se begunci poglobili na zemljo in tako protestirali proti prisilni vrnitvi. Spet drugi, ki so jih na določenem delu meje zavrnil, poizkus ponovili na drugem. Nekateri izmed tistih, ki so bili na madžarsko-jugoslovanski meji zavrnjeni in so kasneje uspeli pobegniti v Avstrijo, so o svojih izkušnjah na južnem delu meje tudi poročali. Sklicujoč se na ta poročila je mednarodni tisk novembra in decembra 1956 večkrat pisal o nečloveškem odnosu jugoslovanskih oblasti do madžarskih beguncev. Proti koncu novembra je OZN, pod vplivom člankov, objavljenih v zahodnih časopisih, od jugoslovanske vlade zaprosil za natančne podatke o številu madžarskih beguncev.⁶⁴ Državni sekretar za notranje zadeve FLRJ je pod pritiskom OZN ter tujih novinarjev 7. decembra 1956 objavil poročilo, da se v Jugoslaviji zadržuje 859 beguncev. Od tega se je za repatriacijo odločilo 141, za izselitev v druge države pa 302 oseb. Prva skupina repatriiranih, skupno 51 oseb se je pri Horgošu na Madžarsko vrnila še isti dan, to je 7. decembra, druga (90 oseb) pa je jugoslovansko-madžarsko mejo pri Kotoribi prestopila dva dni kasneje, 9. decembra.⁶⁵ Podatki notranjega ministrstva pa niso zajemali preostalih 416 beguncev, niti tistih 1.200 oseb, ki so jih jugoslovanske oblasti do začetka decembra zavrnile. Pojasnilo o usodi 416 beguncev je teden dni kasneje podal predstavnik sekretariata za zunanje zadeve na tiskovni konferenci za domače in tuje novinarje. Te osebe so se za enkrat odločile, da bodo ostale v Jugoslaviji s tem, da svojo odločitev lahko kadar koli spremenijo.⁶⁶

Kot smo že omenili, od decembra 1956 Jugoslavija madžarskih beguncev ni več zavračala, temveč so – podobno kot v Avstriji –, sklicujoč se na Ženevsko konvencijo o beguncih iz leta 1951, dobili pravico do azila, in sicer na podlagi pripadnosti h skupini, oziroma madžarskega državljanstva.⁶⁷ H koreniti spremembi jugoslovanskega stališča do vprašanja madžarskih beguncev je pripomoglo več dejavnikov. Med ostalim tudi vedno

⁶³ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 98-99.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Slovenski poročevalec, 08. 12. 1956.

⁶⁶ Slovenski poročevalec, 15. 12. 1956

⁶⁷ Več o tem: Ferenc Cseresnyés: Das internationale Flüchtlingsrecht und seine Anwendung in Österreich bei den Ungarflüchtlingen vom 1956. V: Ibolya Murber, Zoltán Fónagy: Die ungarische Revolution und Österreich. (Wien, Chernin Verlag, 2006), str. 387-410.

večje število beguncev, ki so decembra 1956 v Jugoslavijo prihajali že kar množično. Na Jugoslavijo je močno pritiskala tudi OZN, kakor tudi več tujih, predvsem zahodnih držav. Pri jugoslovanskih organih so se za madžarske begunce zanimali tako ameriški, kot angleški, belgijski, švedski in švicarski diplomati. Ameriški veleposlanik v Beogradu, James Ridelberger se je 10. novembra o madžarskih beguncih pozanimal celo pri jugoslovanskem zunanjem ministru, Koči Popoviću. Zunanji minister je v odgovoru izrazil, da je govora o skoraj 200 ljudeh, ki pa niso politični begunci, temveč osebe, ki so se v Jugoslavijo zatele le začasno, dokler se ne umirijo razmere na Madžarskem.⁶⁸ Če pa se kdo ne želi vrniti v domovino, ga k temu nihče ne bo prisiljeval. Ob koncu pogovora je ameriški veleposlanik, - ki je po besedah Koče Popovića bil zadovoljen z jugoslovanskim stališčem do beguncev – še povedal, da so ZDA Jugoslaviji tudi uradno odobrili prvo pošiljko pšenice v vrednosti 6 milijonov dolarjev.⁶⁹ Pomembno vlogo pri spremembi jugoslovanskega vedenja je igrala tudi propaganda, oz. ohranitev in utrditev zunanje podobe Jugoslavije. Uvalić, jugoslovanski veleposlanik na Dunaju je 19. novembra 1956 v nujnem telegramu zapisal: *»Menimo, da bi za nas bila dobra propaganda, če bi se na nek način lahko priključili akciji nujenja pomoči Madžarski, ki jo tu, na Dunaju organizira Mednarodni Rdeči križ. Ta akcija je izredno široka zastavljena, zbrali so ogromno sredstev in v njej sodeluje veliko držav, o čemer množično poroča tudi svetovni tisk. Na tak način bi lahko vsaj malo spremenili o nas ustvarjen negativni vtis, ki se je izoblikoval takrat, ko smo takoj, ko je madžarska vlada izrazila željo, da bi pomoč pritekala skozi Jugoslavijo, odrekli vsakršno pobudo. Olga Milošević (generalna sekretarka jugoslovanskega Rdečega križa, op. a.) je obljubila, da bo zagotovila tovornjake in šoferje, ki bodo blago z Dunaja prepeljali neposredno na Madžarsko. Menim, da bi to nujenja pomoči bilo izredno pomembno. Priporočam, da za to zadevo poskrbi Zunanje ministrstvo in da naj pomoč čim prej prispe.«*⁷⁰ Jugoslovansko vodstvo je omenjeno pobudo sprejelo. Zaradi vsega tega je Jugoslavija od začetka decembra 1956

⁶⁸ Koča Popović je najverjetneje mislil na pripadnike AVH in madžarske vojske, ki so v Jugoslavijo pobegnili v zadnjih dneh oktobra, oz. na začetku novembra.

⁶⁹ Frankovics György: Az 1956-os magyar menekültek Jugoszláviában. V: A menekülés állomásai 1956-1957. Nemzetközi és regionális történelmi konferencia. Győr, 2006. november 23-24. Zvočni posnetek predavanja na konferenci.

⁷⁰ Prav tam.

spremenila svoj odnos do vprašanja madžarskih beguncev ter vse do avgusta 1957 beguncem zagotovila zatočišče.⁷¹

Tretja etapa begunskega vala se je pričela na prelomnici med leti 1956 in 1957, ko so močno utrdili varovanje madžarsko-avstrijske meje. Za madžarske begunce je tako za umik preostala samo še Jugoslavija. Predvsem januarja in februarja 1957 je južni del madžarske meje prestopilo veliko število beguncev, ki so zatočišče poiskali v Jugoslaviji. Ker se je decembra 1956 število beguncev drastično povečalo, je jugoslovanska vlada za pomoč zaprosila pri OZN. Pri tem moramo omeniti, da je visoki komisar OZN za begunce že 6. novembra 1956 Jugoslaviji ponudil pomoč, vendar so jo jugoslovanske oblasti, zaradi nizkega števila beguncev zavrnili.⁷² V začetku naslednjega leta, od 2. do 21. januarja 1957 je Amir Goveyda, posebni predstavnik visokega komisarja OZN za begunce obiskal Jugoslavijo in s predstavniki jugoslovanske vlade razpravljal o madžarskih beguncih, poleg tega pa je obiskal tudi nekaj taborišč za begunce.⁷³ Na podlagi njegovega poročila je izvršilni odbor sklada OZN za begunce konec januarja sprejel resolucijo, da je skrb za madžarske begunce dolžnost vseh dežel in da morajo sodelovati pri stroških zanje.⁷⁴ O vlogi OZN v Jugoslaviji je Svetislav Stefanović, državni sekretar za notranje zadeve februarja 1957 je v intervjuju za jugoslovanske novinarje povedal naslednje: *»Po dogodkih 23. oktobra na Madžarskem se je naša država, ki se je ravnala po načelih OZN znašla v položaju, da je morala na svojem ozemlju nuditi pravico do prvega azila velikemu številu beguncev. Problemi, ki so nastali v zvezi z njihovim sprejemom, nastanitvijo, prehrano in drugim, so preseglo možnosti naše države. Zato se morajo reševati v okviru OZN oziroma v neposrednem sodelovanju jugoslovanskih oblasti in visokega komisarja OZN za begunce.«*⁷⁵ Sprememba jugoslovanskega stališča do begunskega vprašanja se je izrazila tudi v tem, da so visokemu komisarju OZN za begunce dovolili odprtje začasnega urada v Beogradu.⁷⁶ Ustanovitev začasnega urada visokega komisarja OZN za begunce je pospešila reševanje begunskega vprašanja v Jugoslaviji. Že poleti so večje skupine beguncev krenile proti

⁷¹ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 101.

⁷² Ljudska pravica, 17. 02. 1957.

⁷³ Slovenski poročevalec, 21. 01. 1957.

⁷⁴ Ljudska pravica, 17. 02. 1957.

⁷⁵ Slovenski poročevalec, 17. 02. 1957.

⁷⁶ Prav tam.

zahodu, do sredine januarja 1958 pa je Jugoslavijo zapustil tudi zadnji madžarski begunec.⁷⁷ Medtem – kot smo to že prej omenili – je Jugoslavija ponovno spremenila svoj odnos do madžarskih beguncev. Na podlagi tajne pogodbe z Madžarsko Jugoslavija od avgusta 1957 beguncev ni več sprejemala, temveč so jih vrnili madžarskim organom.⁷⁸

7.) Madžarski begunci v Sloveniji

Mejo med Madžarsko in Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo so begunci leta 1956 lahko prestopili na področju treh ljudskih republik, in sicer v Ljudski republici Srbiji, Hrvaški in Sloveniji. Najbolj množično so prihajali v Ljudsko republiko Srbijo.⁷⁹ K temu je pripomoglo predvsem to, da je na tem delu meje zelo malo naravnih ovir (reke, močvirja), ki bi beguncem lahko ovirale prestop meje, pa tudi prometne povezave z ostalimi predeli Madžarske, predvsem z Budimpešto so bile tu najboljše. Na madžarsko-slovenskem odseku državne meje prav tako ne najdemo veliko naravnih ovir (razen gozdov), vendar je med tremi deli ta najkrajši, v bližini pa tudi ni večjih naselij in z njimi povezanih prometnih infrastruktur. Najdaljši odsek predstavlja madžarsko-hrvaška meja, ki pa jo pretežno določata reki Mura in Drava. Edino na območju Baranje ni nobenih naravnih ovir, ki bi beguncem kakor koli preprečevale nemoten prehod meje. Natančnih podatkov o tem, koliko madžarskih beguncev je prestopilo hrvaški, oziroma srbski odsek madžarsko-jugoslovanske meje trenutno še nimamo. Zato pa je Uprava državne varnosti za Slovenijo pripravila zelo natančno in podrobno poročilo o madžarskih beguncih v Sloveniji.⁸⁰

Iz poročila je razvidno, da je slovenski del madžarsko-jugoslovanske meje leta 1956 prestopilo 355 beguncev. Če to število primerjamo s podatki za celotno državo se izkaže, da so begunci, ki so leta 1956 zbežali čez madžarsko-slovensko mejo, predstavljali 20% vseh beguncev v Jugoslaviji. V prejšnjem poglavju smo že omenili, da so se do druge

⁷⁷ Večer, 19. 12. 1957.

⁷⁸ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 101.

⁷⁹ Za to trditev zaenkrat nimamo točnih podatkov, zato se opiramo predvsem na spomine in na dejstvo, da so za madžarske begunce prav v Vojvodini ustanovili največ begunskih taborišč.

⁸⁰ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo Državne varnosti (DV) Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ). 1957., I. Oddelek. V nadaljevanju: ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek.

sovjetske intervencije (4. novembra) v Jugoslavijo umaknili predvsem partijski funkcionarji in člani ÁVH. Tak incident se je zgodil tudi na slovenskem delu madžarsko-jugoslovanske meje. 31. oktobra ob 3. uri zjutraj so pri naselju Pince v Slovenijo prebegnili častniki obmejnega poveljništva iz Nagykanizse ter sekretarji partijskega komiteja Madžarske delavske stranke (MDP) iz Nagykanizse in Letenya, skupno 14 oseb. Dva sta s seboj pripeljala tudi družino.⁸¹ Skupina je mejo prestopila s tovornjakom znamke »Csepel« in dvema osebnima avtomobiloma »Pobeda«, enega od teh pa so nato poslali nazaj na Madžarsko s sporočilom, »da ga bodo sigurno še potrebovali« (revolucionarji, namreč, op. a.).⁸² Jugoslovanske oblasti so člane skupine sprejeli kot »goste« ter jih namestili v bližnjem naselju Veržej. Iz njihovih vrst so prišli tudi prvi repatriiranci. Tu moramo omeniti, da so se obmejni stiki med tamkajšnjim prebivalstvom v prvem delu revolucije za kratek čas ponovno obnovili. Tako so npr. jugoslovanske oblasti 31. oktobra enemu madžarskemu državljanu dovolili, da je 1. novembra s pomočjo sorodnika iz Domanjševcev⁸³ poslal venec na grob svoje svakinje, pokopane na tamkajšnjem pokopališču. Spodbujeni s tem dejanjem, je 4. novembra skoraj 100 madžarskih civilistov prišlo na mejo pri Domanjševcih, da bi se srečali s sorodniki, živečimi v Jugoslaviji (Sloveniji), česar pa jugoslovanski organi več niso dovolili.⁸⁴ Med omenjenimi 355 osebami, ki so se leta 1956 zatekli v Slovenijo je poleg že zgoraj omenjene skupine, tudi celotna stotnija iz vojašnice Zajda blizu Lentija ob slovenski (jugoslovanski) meji. Ob novici o sovjetskem napadu 4. novembra je v Zajdi nastala panika, katere posledica je bila, da so vsi navadni vojaki brezglavo zapustili vojašnico. Večina častnikov se je kljub temu odločila, da bodo sovjetske čete pričakali kar na kraju samem, oz. v vojašnici. Med tistimi častniki, ki tega niso želeli, je bil tudi poročnik Turóczi, ki je skupaj s popolnoma opremljeno stotnijo vezistov in avtomobili pri Rédicu (Dolga vas) prestopil jugoslovansko/slovensko mejo.⁸⁵ O dogodku je poročala tudi UDV

⁸¹ Arhiv Srbije i Crne Gore, fond br. 507 IX., fas. br. 75/III-1, 92.

⁸² ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 34.

⁸³ Domanjševci (Domonkosfa) je naselje v SV Sloveniji, in sicer na Goričkem ter leži v bližini madžarsko-slovenske meje. Veliko prebivalcev Domanjševcev in okoliških naselij je imelo (in še vedno ima) sorodnike na Madžarskem.

⁸⁴ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 11 in 55.

⁸⁵ Imre Kapiller: *Zalai Honvédek az 1956-os forradalomban*. (Zalaski vojaki v revoluciji 1956). V: '56 Zalaiban. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai 1956-1958. Zalai Gyűjtemény 40. Zalaegerszeg, 1996. str. 47.

za Slovenijo, ki je v nekaj suhoparnih besedah omenila, da se je stotnija – v viru navajajo pehotno stotnijo – iz vojašnice Zajda umaknila v Jugoslavijo.⁸⁶ Madžarskih vezistov pa se spominjajo domačini iz naselja Dolga vas, ki leži nasproti Rédicsa na jugoslovansko/slovenski strani. Ena od intervjuvank⁸⁷ je povedala, da so 4. novembra dopoldan s smeri Madžarske prispeli madžarski vojaki s pribl. 15 vojaškimi vozili. Po pripovedovanju je v prvem vozilu sedel poveljnik v spremstvu soproge in otroka.

Tabela št. 6: Madžarski begunci v Sloveniji⁸⁸

Kraj prejšnjega bivališča	Leto prihoda v Slovenijo	Število
Madžarska	1956	355
Madžarska	1957	1.262
Madžarska – skupaj	1956 in 1957	1.617
Ostale jugoslovanske republike	-	730
Rojeni v slovenskih taboriščih	-	14
Skupaj	-	2.361

Pri poglavju „Madžarski begunci v Jugoslaviji” smo že govorili o tem, da so jugoslovanski organi vse do začetka decembra 1956 zavračali vse madžarske begunce, ki so prispeli do južne meje. Podatke o tem vsebuje tudi poročilo Uprave državne varnosti (UDV) za Slovenijo o madžarskih dogodkih leta 1956. Kmalu po zatrtju revolucije na Madžarskem, 19. novembra 1956 so se v Dolnji Lendavi (danes Lendava) srečali člani mešane, jugoslovansko-madžarske komisije I. in II. sektorja.⁸⁹ Do srečanja je prišlo zaradi ilegalnega vračanja madžarskih beguncev. Med pogovorom je bilo povedano, da so jugoslovanski organi prejšnji dan pri Kotoribi vrnili 5 madžarskih beguncev.⁹⁰ Madžarsko stran je v nadaljevanju zanimalo, ali je jugoslovanska stran tako, kot pri

⁸⁶ ARS, AS 1931, tehnična enota 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 16. Na žalost pa o tem, kaj se je s stotnijo, ki je zbežala v Jugoslavijo zgodilo kasneje, iz razpoložljivih virov nismo uspeli izvedeti.

⁸⁷ V sklopu projekta smo opravili globinske intervjuje s 24 osebami. Med njimi so bili trije begunci, ki so na področju madžarsko-slovenske meje pobegnili v Jugoslavijo ter osebe, ki so bodisi doživeli srečanje z madžarskimi begunci ali pa imeli stike z njimi v taboriščih.

⁸⁸ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek

⁸⁹ Po vsej verjetnosti gre za madžarsko-slovenski del jugoslovansko-madžarske državne meje.

⁹⁰ Zaradi celovitosti moramo omeniti, da poročilo UDV navaja, da so vrnili le tiste begunce, ki se nahajajo v begunskih centrih ter so aktivno sodelovali v revoluciji in ubijali ljudi.

Kotoribi, tudi na I. in II. sektorju pripravljena vrniti madžarske begunce. Jugoslovani so v odgovoru omenili, da je nekaj beguncev, za katere sumijo, da so v revoluciji aktivno sodelovali in da jih bodo »pod pogojem najstrožje konspiracije« poslali nazaj. *»Prevzemali bi jih v Dol. Lendavi in se na Madžarsko vrnili skupaj s komisijo, a tako, da o tem nihče ne bi nič vedel.«*⁹¹

Iz poročila Uprave državne varnosti (UDV) za Slovenijo o madžarskih dogodkih leta 1956 so tudi informacije, da Jugoslovani od decembra 1956 madžarskih beguncev niso več vračali. V Dolnji Lendavi se je 23. januarja 1957 ponovno sestala mešana komisija I. in II. sektorja. Na razgovoru je madžarska stran omenila, da so Jugoslovani do 1. decembra 1956 vrnili vse begunce, po tem pa niti enega več in da ne razumejo, zakaj se je stališče jugoslovanske oblasti tako spremenilo.⁹²

Sprememba jugoslovanskega stališča do vprašanja madžarskih beguncev se je opazilo tudi v slovenskih medijih. Dne 23. decembra 1956 je o madžarskih beguncih obširno pisal dnevni časnik Slovenski poročevalec, in sicer v posebni reportaži o begunskem taborišču Borl pri Ptuj. Iz članka lahko izvemo, da so v grad Borl namestili tiste begunce, ki so madžarsko-jugoslovansko mejo prestopili na ozemlju Slovenije. Po novinarjevih besedah je večina teh prišla iz Budimpešte, bili pa so vseh starosti: od čisto majhnih otrok pa vse do oseb, starejših od 60 let. Madžarsko begunsko vprašanje je avtor poskušal prikazati skozi pripovedovanja ljudi različnih poklicev in starosti.⁹³ Kot zanimivost naj omenimo, da je 12 od 355 madžarskih beguncev v Sloveniji leta 1956 v državo vstopilo legalno, to je z osebnimi dokumenti. Za politični azil so zaprosili šele kasneje.⁹⁴

V naslednjem letu je - zaradi zgoraj omenjenih razlogov - slovenski odsek madžarsko-jugoslovanske meje prestopilo občutno več oseb, točneje 1.262. Na žalost pa v poročilu Uprave državne varnosti o madžarskih beguncih v Sloveniji ni zapisano, katerega meseca

⁹¹ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 41-42.

⁹² ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, str. 46.

⁹³ Slovenski poročevalec, 23. 12. 1956.; Zanimivo je, da je omenjeni članek bil edini, ki se je sploh ukvarjal s vprašanjem madžarskih beguncev v Sloveniji. Pregledali smo namreč vse številke pomembnejših slovenskih dnevnikov - Slovenskega poročevalca, Večera, Ljudske pravice -, ki so izšle med oktobrom 1956 in februarjem 1958. Ostali članki so večinoma prevzeli Tanjugova poročila, oziroma izjave s tiskovnih konferenc jugoslovanskega notranjega ali zunanjega ministrstva.

⁹⁴ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek. Gre verjetno za skupino, ki je 31. oktobra pri naselju Pince prestopila mejo in se zatekla v Jugoslavijo-Slovenijo.

v letu 1957 so begunci prispeli. Zato pa je iz opisanih procesov prihoda madžarskih beguncev v Jugoslavijo razvidno, da jih je največ prišlo januarja in februarja. O tem posredno najdemo zapis tudi v zgoraj omenjenem poročilu Uprave državne varnosti, in sicer pri navedbi datuma ustanovitve begunskih taborišč na področju Slovenije. Omenjeno je namreč, da so morali januarja 1957, zaradi prihoda večjega števila beguncev, postaviti kar tri taborišča oz. centre.⁹⁵

V letih 1956 in 1957 je slovenski del madžarsko-jugoslovanske meje prestopilo 1.617 madžarskih beguncev. Poleg tega je jugoslovanska oblast 730 oseb, ki so v državo vstopile na ozemlju Ljudskih republik Hrvaške in Srbije, namestila v slovenska taborišča. V poročilu UDV je prav tako navedeno, da se je v taboriščih rodilo 14 otrok, kar potrjuje dejstvo, da so Madžarsko zapustili predvsem mladi, mobilni ljudje. Iz seštevka zgoraj navedenih podatkov je razvidno, da je bilo v letih 1956 in 1957 v slovenskih begunskih taboriščih – skupaj z novorojenčki – nastanjeno 2.361 madžarskih beguncev.⁹⁶

8.) Begunska taborišča in življenjski pogoji v njih

8/1. Begunska taborišča v Jugoslaviji

Za sprejem in oskrbo beguncev je skrbelo Zvezni sekretariat za notranje zadeve, denarna sredstva za to pa je zagotovil Zvezni sekretariat za finance. Med pristojnosti sekretariata za notranje zadeve je med ostalim spadalo tudi določanje prostorov za begunska taborišča, vodenje taborišč, oskrba beguncev itd. Kmalu po ustanovitvi začasnega urada visokega komisarja OZN za begunce sta Zvezni sekretariat za notranje zadeve in Zvezni sekretariat za zunanje zadeve, skupaj z omenjenim uradom, ustanovili komisijo za begunce. Le-ta naj bi bila vez med začasnim uradom visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu in jugoslovanskimi organi v zadevah, povezanih z begunci.⁹⁷

Nameščanje beguncev v taborišča je potekalo skoraj vedno po enakem scenariju: po tistem, ko je begunec prestopil mejo, so ga najprej namestili v t.i. prehodno taborišče oz.

⁹⁵ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 102.

prehodno ali sprejemno postajo. Temu je sledila registracija in temeljito izpraševanje s strani jugoslovanskih organov za notranje zadeve, nato pa namestitev. Družine so nameščali predvsem v primorske oz. v hotele v notranjosti države, torej v kakovostnejše objekte, samske begunce pa v manj „komfortna“ taborišča. Kasneje so begunce - na podlagi lastne odločitve - namestili v emigrantske (za tiste, ki so se izselili v tujino), repatrialne (ki so se vrnil v domovino) in integralne tabore (ki so se odločili, da ostanejo v Jugoslaviji).⁹⁸

Življenjski pogoji v begunskih taboriščih so bili zelo različni. Večina je bila obdana z bodečo žico in pod stalnim policijskim nadzorom. Taborišča brez dovoljenja organov za notranje zadeve nihče ni smel zapustiti oz. obiskati. Tudi obiski so lahko potekali le v prisotnosti paznikov. Kljub uradnim trditvam, da so obroki hrane bili primerno veliki, so se begunci večkrat pritoževali tudi nad lakoto.⁹⁹ Proti taboriščni psihozi in za koristno preživljanje prostega časa so za begunce prirejali filmske predstave, oddajali madžarske radijske programe (med ostalim tudi oddaje Radia Svobodna Evropa), na razpolago so imeli madžarski dnevnik Magyar Szó iz Novega Sada ter različne športne programe. Potrebam primerno so imeli tudi katoliške svete maše in protestantska bogoslužja v madžarskem jeziku.¹⁰⁰

Svetislav Sefanović, državni sekretar za notranje zadeve je 17. februarja 1957 v intervjuju za Tanjug o madžarskih beguncih omenil tudi begunska taborišča: *»Begunci so nastanjeni v raznih društvenih domovih, gospodarskih in gostinskih objektih, kopališčih in letoviščih. Večino teh objektov je bilo treba adaptirati in opremiti s posebnim inventarjem ter v celoti organizirati prehrano, sanitetno službo in drugo«*.¹⁰¹

Nekatera taborišča so obiskali tudi tuji novinarji. Na povabilo visokega komisarja OZN za begunce je med 28. majem in 3. junijem 1957 skupina tujih novinarjev obiskala pet begunskih taborišč: Bela Crkva, Osijek, Rijeka, Opatija in Gerovo. Vtis, ki so ga nanje naredili tabori, je bil porazen, saj so se v številnih tujih časopisih pojavljali članki z naslovom „begunska ali koncentracijska taborišča“. Kljub temu je OZN v svojem

⁹⁸ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 102-103.

⁹⁹ Prav tam, str. 103.

¹⁰⁰ Murber Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. V: Limes. 2006. 3. sz., str. 79.

¹⁰¹ Slovenski poročevalec, 17. 02. 1957.

poročilu zapisala, da beguncem jugoslovanska taborišča zagotavljajo primerne življenjske pogoje.¹⁰²

Zgoraj zapisane podatke o življenjskih pogojih v begunskih taboriščih potrjujejo tudi pričevanja madžarskih beguncev: Tako so bili npr. življenjski pogoji v taboriščih, ki so bili urejeni v zdraviliških hotelih oz. drugih turističnih objektih veliko boljši, kot v ostalih. Izredno slabi spomini vežejo begunce na osiješki tabor »Ankin dvor«, ki je bil po pripovedovanjih »najverjetneje kašča ali konjušnica boljše vrste« in kjer je »zgoraj, spodaj pritekala voda in je bilo zelo prepišno«.¹⁰³ Podobno slabo mnenje so imeli begunci tudi o makedonskem barakarskem taborišču pri Kruševu, ki ga niti podnevi niso upali zapustiti, in sicer zaradi volkov, ki so oprezali v bližini ter v katerem niso bili zagotovljeni »niti prava in redna oskrba, niti kurjava ali zadostna količina odej, niti stiki z uradnimi organi«.¹⁰⁴ Tudi o Gerovu, enem največjih begunskih taborišč v Jugoslaviji je slišati veliko slabega. V svojem pripovedovanju ga je eden izmed beguncev opisal kot »tabor smrti«, ki je bil zmeraj strogo zastražen in kjer je, po njegovih besedah, izkusil pravo življenje »gulagov«.¹⁰⁵

Taboriščnike so jugoslovanski organi spomladi 1957 želeli namestiti glede na njihov poklic. »Izobražence«, skoraj osemsto oseb so zbrali v taboru Mataruška-Banja: umetnike, novinarje, književnike. Le-tem so zagotovili dostop do tujih, zahodnih časopisov in revij, svobodno gibanje ter jim organizirali različne izlete. Jugoslovanski organi so tehnično izobražene želeli prepričati, naj se za stalno naselijo v Jugoslaviji. V Vrnjački-Banji in v zloglasnem taboru Gerovo so bili nameščeni pripadniki desničarskih strank (!), »teroristi in razgrajachi«, katerih je bilo približno 1.500. V Beli Crkvi v Banatu je bilo taborišče za mladoletne otroke, ki je spadal med najbolj opremljena taborišča. Sodelavci madžarske komisije za repatriacijo so o jugoslovanskih begunskih taboriščih

¹⁰² Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 103.

¹⁰³ Rozs András: Az 1956-os forradalom Baranya megyében. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad, str. 35.

¹⁰⁴ Deák Ferenc: Ötvenhat egy dráma- és filmíró szemével. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad, str. 108.

¹⁰⁵ Hegedüs Attila: A Délvidéki '56-os Műhely eddigi kutatásainak eredményei. In.: Távlatok. A Nyitott távlatok civil szervezet folyóirata. I. évf. 1. sz., 2003. június. Szabadka, str. 63.

ugotovili, da je tam, kjer sta oskrba in udobje na nižji ravni, želja po vrnitvi v domovino veliko večja, kot pa v bolj urejenih turističnih središčih.¹⁰⁶

Na podlagi ocene, narejene 18. marca 1957 je na področju Jugoslavije bilo 40 begunskih, oz. prehodnih taborišč. Največ, 17, jih je bilo v Srbiji. Prav tako veliko taborov se je nahajalo na Hrvaškem, še posebej na obali, kjer so v taborišča predelali kar tamkajšnje hotele. Na območju Ljudske republike Hrvaške je tako delovalo 15 taborišč. Sredi marca 1957 so madžarski begunci v Sloveniji bili nameščeni v 6, v Makedoniji pa 2 taborišči. V omenjenem obdobju je največ beguncev živelo v taboriščih Gerovo (1.735 oseb), Osijek (1.107 oseb), Mataruška Banja (948 oseb) in Niška Banja (714 oseb).¹⁰⁷

8/2. Begunska taborišča v Sloveniji

V Sloveniji je bilo glede taborišč oziroma poslopij, kamor so namestili madžarske begunce, podobno kot drugod po državi. Na območju Slovenije je za madžarske begunce bilo urejeno 10 begunskih taborišč (glej tabelo št. 4). Izmed desetih taborišč je bilo osem begunskih, dva pa sta bila prehodna, oziroma sta delovala kot sprejemni oz. prehodni postaji. Iz zemljepisne lege taborov je razvidno, da so bili ti urejeni v severovzhodnem delu Slovenije, torej blizu madžarske meje.¹⁰⁸

Tabela št. 4.: Taborišča za madžarske begunce v Sloveniji ter datum njihovega odprtja in zaprtja¹⁰⁹

Kraj	Odprto	Zaprto
Veržej	1.11.1956	20.11.1956
Borl	20.11.1956	3.4.1957
Radenci	14.1.1957	1.4.1957
Štatenberg	17.1.1957	1.4.1957
Rogaška Slatina	28.1.1957	18.4.1957

¹⁰⁶ Murber Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. V: Limes. 2006. 3. sz., str. 76-78.

¹⁰⁷ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 120.

¹⁰⁸ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

¹⁰⁹ Prav tam.

Jelšingrad	18.2.1957	17.5.1957
Bizeljsko	28.2.1957	avgusta 1957
Brestanica	11.3.1957	1.11.1957
Črnci na Apaškem polju	30.3.1957	julija 1957
Murska Sobota	julija 1957	1.11.1957

Prvo taborišče so odprli v Veržaju, naselju na desnem bregu Mure, in sicer že med revolucijo, to je 1. novembra 1956. Sem so namestili že omenjene častnike obmejnega poveljništva iz Nagykanizse ter sekretarje partijskega komiteja Madžarske delavske stranke (MDP) iz Nagykanizse in Letenya, ki so mejo pri naselju Pince skupaj z družinami prestopili 31. oktobra 1956 zjutraj. Zaradi premajhne kapacitete so ga po treh tednih zaprli, nato pa v gradu Borl pri Ptujju ustanovili novega. Januarja 1957 se je v Sloveniji pričelo množično »ustanavljanje begunskih taborišč«, in sicer po tistem, ko je iz Madžarske prispelo veliko beguncev in je zanje v že obstoječem taborišču Borl enostavno zmanjkalo prostora. Tako so v dveh tednih – med 14. in 28. januarjem 1957 – nastala taborišča v Radencih, Štatenbergu in Rogaški Slatini. Begunci so bili nastanjeni v tamkajšnjih hotelih, saj sta bili naselji Radenci in Rogaška Slatina že takrat znani po zdravilišču in mineralni vodi. V Štatenbergu so begunce namestili v graščini, preurejeni v hotel. Omenjena taborišča za begunce – skupaj z gradom na Borlu – so v turistični sezoni zaprli, oziroma so jih dali na razpolago turistom.¹¹⁰ Ker so bila slovenska begunska taborišča, ustanovljena koncem 1956 in januarja 1957, večinoma v turističnih objektih, so zaradi turistične sezone do spomladi 1957 njihovi začasni prebivalci postali »moteči« dejavniki. O tem problemu so slovenski časniki pisali že januarja 1957: *»Ob začetku turistične sezone – v aprilu – bodo nastopile še druge težave, ker bo treba dobiti nove objekte za razmestitev beguncev, v kolikor z mednarodno pomočjo ne bo izvršena evakuacija.«* Poleg tega je članek še navedel, da so do 28. januarja 1957 v Jugoslaviji: *»... organizirali 22 sprejemališč v turističnih domovih, domovih kulture, po vaseh in drugih gostinskih in zdraviliških objektih, v Vojvodini, Srbiji, Hrvaški, Sloveniji in na*

¹¹⁰ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

Jadranu«. ¹¹¹ Zaradi tega so oblasti na področju Slovenije – in tudi v drugih krajih po državi – uredile nova taborišča: ob koncu februarja 1957 na Bizeljskem, 11. marca v Brestanici, 30. marca pa še prehodno postajo v Črncih na Apaškem polju. V vseh treh naseljih so taborišča bila nameščena v tamkajšnjih gradovih. Seveda pa so medtem ukinili prejšnja taborišča v turističnih objektih: v Radencih in Štatenbergu 1. aprila, v Borlu 3. aprila, v Rogaški Slatini pa 18. aprila. ¹¹²

Predhodno smo že pisali o tem, da so se jugoslovanski organi spomladi 1957 prizadevali taboriščnike razporediti glede na njihov poklic, zaradi česar so na različnih lokacijah po državi ustanovili nekaj »specialnih« taborov, tudi v Sloveniji. Tako so dne 18. februarja 1957 odprli begunsko taborišče v Jelšingradu (v bližini Šmarij pri Jelšah), in sicer – kot je to razvidno iz poročila Uprave državne varnosti – predvsem za »operativno delo«, oziroma za kontrašpijonažo in vohunsko dejavnost, kamor so želeli namestiti s »selekcijo« izbrane osebe. Za t.i. »*zanimive emigrante*« so tudi v ostalih taboriščih poskušali urediti posebne prostore. Iz poročila pa zvemo tudi, da zamisli niso mogli uresničiti; do takrat namreč, ko bi uspeli »*zanimive emigrante*« ločiti od drugih, so iz Madžarske ali ostalih jugoslovanskih republik prišli številni novi begunci in težave z njihovo namestitvijo so privedle do tega, da se jim je omenjeni načrt popolnoma podrl. Kljub naštetim težavam pa je organom Uprave državne varnosti za obdelavo beguncev v taboriščih uspelo pridobiti 65 emigrantov, katerih večino so vpeljali predvsem na podlagi kompromitiranih podatkov in le majhen odstotek teh na »*patriotski*« ali prijateljski ravni. Toda člani UDV z delom sodelujočih beguncev – poročilo govori o mreži – niso bili zadovoljni, kar so si razlagali z naslednjim: »...*večina emigrantov iz Madžarske v FLRJ ni pobegnilo zaradi nekih socialističnih konceptov, temveč so bežali iz drugih, najrazličnejši razlogov in za delo v FLRJ niso bili iskreno zainteresirani.*« ¹¹³ K neuspehu »operativnega dela« so pripomogli tudi drugi objektivni vzroki. »Operativci«, ki so delovali v slovenskih begunskih taboriščih pred tem se niso ukvarjali niti z »Vzhodom«, še manj pa z Madžarsko. Sodelavci UDV namreč niso obvladali madžarskega jezika, »operativno delo« s pomočjo prevajalcev pa je povzročalo veliko težav. Problem je predstavljalo tudi dejstvo, da osebe taborišč za zasliševanja ni imelo primerne

¹¹¹ Slovenski poročevalec, 29. 01. 1957.

¹¹² ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

¹¹³ Prav tam.

materiala, na podlagi katerega bi begunce izprašali. Sodelavci UDV so si o življenju v begunskih taboriščih kljub temu uspeli ustvariti dokaj natančno in objektivno sliko, čeprav so begunci takoj, ko je pogovor nanesel na osebna vprašanja, postali sumničavi in oprezni. »Operativno delo« UDV se je glede na vsebino in na način izvajanja sčasoma spremenilo. Na začetku so zbirali informacije, povezane s političnimi razmerami na Madžarskem ter podatke o naftnih poljih v okolici naselja Lovászi, o rudniku urana v Pécsu, o vojski, o ÁVH, sodiščih in državnem tožilstvu, njihovem delu itd. Na podlagi t.i. »Upitnika« so izprašali vse begunce (skupno 1617 oseb), ki so prestopili mejo LRS. Omenjen »Upitnik« je med ostalim vseboval tudi vprašanja o delavskih svetih, mejnem režimu, sovjetski vojski, o vmešavanju Sovjetov v notranjo politiko Madžarske itd. Kasneje so »operativno delo« zožili na »kontrašpionažo«.¹¹⁴

Begunsko taborišče Jelšingrad so zaprli 17. maja 1957. Meseca julija je podobno usodo doživelo tudi prehodno taborišče oz. postaja v Črncih na Apaškem polju. Namesto njega so v Murski Soboti ustanovili novega, vendar z manjšo kapaciteto. Zaradi upada števila beguncev so avgusta ukinili tudi bizeljsko taborišče. Poslednja dva taborišča za begunce v Sloveniji – Brestanico in Mursko Soboto – so zaprli 1. novembra 1957, preostale begunce pa preselili v taborišče Geroovo pri Reki.¹¹⁵

Kot smo že omenili, je za vse opravke, povezane z begunskimi taborišči, bil pristojen Zvezni sekretariat za notranje zadeve, tako tudi za izbiro osebja. Tabela št. 5 prikazuje informacije o osebju taborišč. Iz tega je razvidno, da so za delovanje taborov morali zaposliti občutno število delavcev. V vsakem taboru - z izjemo veržejskega, ki je v kratkem času obstoja imel enega upravnika in 2 miličnika – so poleg upravnika zaposlovali še »operativce«, prevajalce ter administrativno, tehnično in drugo osebje, nujno potrebno za vsakodnevno delovanje. Taborišča in begunce so nadzorovali člani ljudske milicije.

Tabela št. 5.: Seznam in število osebja taborišč¹¹⁶

¹¹⁴ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Prav tam.

Kraj	Upravniki	Operativci	Prevajalci	Administrativno osebje	Tehnično osebje	Ljudska milicija	Ostalo
Veržej	1	-	-	-	-	2	-
Borl	1	9	4	5	2	7	2
Radenci	1	2	3	6	4	11	5
Štatenberg	2	8	3	2	-	5	-
Rogaška Slatina	2	8	6	9	-	14	2
Jelšingrad	2	3	2	3	-	5	1
Bizeljsko	2	4	4	6	-	10	8
Brestanica	3	14	9	10	-	27	12
Črnci	1	5	4	5	1	8	11
Murska Sobota	1	-	1	2	-	2	1

Osebj v taborih se je pogosto menjavalo, kar je med drugim vplivalo tudi na »operativno delo.« V različnih taboriščih je naenkrat delalo 2-5 »operativcev«, največ jih je bilo v Rogaški Slatini (5 operativcev) in v Brestanici (4 operativci). K tehničnemu osebju so spadali fotografi ter ljudje, ki so jemali prstne odtise in pomagali pri izpolnjevanju različnih obrazcev. Med begunci so v taboriščih organizirali t.i. »emigrantske odbore«, ki so dosegali dokaj dobre rezultate. V njihovo pristojnost je spadalo urejevanje manjših zadev v zvezi z begunci.

Begunce v Sloveniji so glede na njihovo politično pripadnost, organi Uprave državne varnosti razvrstili v štiri kategorije:

- 1.) Starejši, zahodno orientirani intelektualci ter pripadniki drugih poklicev, ki so se obnašali dokaj umirjeno, so razumeli vlogo emigranta. Bili so zadovoljni z našim gostoljubjem. Do socialistične ureditve v FLRJ so se obnašali dokaj lojalno, in kljub temu, da so želeli čim prej oditi na zahod, pretirane nestrpnosti z različnimi izpadi niso izkazovali.
- 2.) Mlajši intelektualci in mladi nasploh so bili pod močnim vplivom zahodne propagande ter so usodo emigrantov težko sprejemali. Bili so zelo nedisciplinirani, nestrpni in pri svojih zahtevah tudi izredno nesramni. Občutili so našo demokracijo, ki so jo izkoriščali v negativnem smislu. Za zamudo pri

izselitvi na zahod so krivili Jugoslavijo. Vedno znova so se sklicevali na pravice emigrantov v deklaraciji OZN.

- 3.) Emigranti brez političnega prepričanja, ki so z Madžarske pobegnili večinoma zaradi nastale begunske panike, se nikakor niso vedeli dokončno odločiti, v katero državo želijo biti repatriirani. Bili so zelo nestrpni, vedno znova so spreminjali svoje izjave o izselitvi ter s tem povzročali občutno zmešnjavo in dodatno delo v naši administraciji.
- 4.) Emigranti, ki so z Madžarske pobegnili zaradi sodelovanja v revoluciji, posedovanja orožja, bili vodje demonstracij, člani delavskih in narodnih svetov itd. Njihovo obnašanje je bilo večinoma v redu. Z njimi večjih težav nismo imeli. Radi so sodelovali ter so pri ocenjevanju stanja v taboriščih bili najbolj objektivni. Ta kategorija beguncev je bila številčno najmanjša.

Kot zanimivost naj omenimo upor beguncev v bizeljskem in brestaniškem taborišču proti novemu taboriščnemu redu. V obeh primerih je morala posredovati policija, 12 vodij upora pa je pristalo pred sodnikom za prekrške.¹¹⁷

8/3. Finančna plat begunskega vprašanja

Jugoslovanska država je vzdrževanje begunskih taborišč na začetku financirala sama, z naglim porastom beguncev januarja 1957 pa je bila prisiljena zaprositi za pomoč v tujini. O tem je 26. januarja 1957 poročal tudi Slovenski poročevalec: »*Generalni sekretar jugoslovanskega Rdečega križa dr. Olga Milošević bo odpotovala 26. t. m. v Ženevo, kjer bo pri Ligi Društev Rdečega križa posredovala, da bi izdala proglas za pomoč pri nastavitvi in vzdrževanju madžarskih beguncev v Jugoslaviji. Ker število beguncev iz Madžarske v zadnjem času narašča, bo dr. Olga Milošević zahtevala, naj se nudi*

¹¹⁷ O uporu v Brestanici je spregovoril tudi eden od intervjuiranih madžarskih beguncev. Po njegovem pripovedovanju je upor nastal zaradi slabe prehrane. Po uporu so se begunci z vodstvom taborišča dogovorili, da bodo kuharje izbrali iz njihovih vrst, s čimer se je hrana tudi občutno izboljšala, saj so jo pripravljali madžarskim okusom primerno.

*Jugoslaviji večja mednarodna pomoč.*¹¹⁸ Prošnja Jugoslavije je obrodila sadove, o čemer je državni sekretar za notranje zadeve, Svetislav Stefanović tri tedne kasneje v že omenjenem intervjuju povedal: »Posamezne karitativne organizacije, kakor Liga Društev Rdečega križa, norveški in argentinski Rdeči križ, pomoč evangeličanskih cerkva Nemčije in CARRE so poslale pomoč v hrani, ponošeni obleki, zdravilih in podobnem za približno 70 milijonov dinarjev.« Iz članka je še razvidno, da je visoki komisar OZN za begunce jugoslovanskemu Rdečemu križu dal na razpolago 50.000 dolarjev kot nujno pomoč.¹¹⁹

Sicer pa je jugoslovanska država že ob koncu 1956 OZN sporočila, da so za madžarske begunce do takrat porabili že skoraj 50.000 USD, kar je 3 USD dnevno na enega begunca.¹²⁰ Zaradi velikega navala beguncev je do konca januarja ta znesek narasel na 1.108.763 USD. Za kritje stroškov, povezanih z madžarskimi begunci je Sekretariat za notranje zadeve pri Narodni banki dobil posojilo v znesku 3.000.000.000 DIN (prbl. 5.000.000 USD). Po računanju Zvezne vlade so med 1. marcem in 1. julijem 1957 za oskrbo beguncev porabili skoraj 2.000.000 USD. Zahvaljujoč prispeli pomoči različnih organizacij se je znesek oskrbe za posameznega begunca medtem znižal na 1 USD dnevno. Kljub temu je OZN do sredine 1957 Jugoslaviji povrnila le 7,4% stroškov, nastalih z oskrbo madžarskih beguncev.

Skupni znesek stroškov za begunce v Jugoslaviji je znašal 12.000.000 USD, zajemal pa je tudi stroške začasnega urada visokega komisarja OZN in z njim sodelujočih organizacij. Iz omenjenega zneska so OZN in različne podporne organizacije pokrile 4.280.000 USD, ob koncu leta 1958 pa so Jugoslovani določili tudi še znesek nepokritih stroškov, ki je po njihovih izračunih znašal 6.600.000 USD. Jugoslavija je upala, da bo Visoki komisar OZN za begunce zgoraj naveden znesek izplačal v gotovini (v zahodni valuti). Na koncu se je morala zadovoljiti s tem, da sta ZDA in Kanada znaten del tega zneska poplačali v obliki različnih proizvodov (žito, mlečni izdelki itd.). Ker jugoslovanska vlada ni mogla računati na celotno kompenzacijo 6.600.000 USD, je

¹¹⁸ Slovenski poročevalec, 26. 01. 1957.

¹¹⁹ Slovenski poročevalec, 17. 02. 1957.

¹²⁰ Ta znesek (3 USD dnevno na begunca) so pri OZN smatrali za previsokega, saj so v Avstriji stroški znašali le 1 USD. Jugoslovani so se pri tem sklicevali na to, da so k temu znesku prišteli tudi stroški prevoza od meje do tabora, hrana, zdravila in ostalo. (Frankovics György: Az 1956-os magyar menekültek Jugoszláviában. V: A menekülés állomásai 1956-1957. Nemzetközi és regionális történelmi konferencia. Győr, 2006. november 23-24. Zvočni posnetek predavanja na konferenci).

novembra 1959 Visokega komisarja OZN za begunce obvestila, da umika svojo odškodninsko prošnjo, kar je hkrati pomenilo tudi zaključitev begunske zadeve.¹²¹

Omenili smo že, da so pri reševanju vprašanja madžarskih beguncev sodelovale tudi različne karitativne organizacije. Tako so na ustanovitvenem sestanku Komiteja za koordinacijo pomoči¹²² ob koncu februarja leta 1957 v Beogradu sporočili tudi podatke o pomoči, ki jih lahko nudijo razne dobrodelne organizacije. *»Liga Društev Rdečega križa je pripravljena prevzeti osnovno prehrano 10.000 beguncev, organizacija CARRE bo poslala do konca marca 10.000 standardnih zavojev hrane, 20.000 zavojev z osebnim priborom itd. Britansko dobrodelno društvo za pomoč Madžarom bo dalo na razpolago 170 ton obleke, določeno količino hrane, zdravila in 20 montažnih barak za skupno 1.000 ljudi. Svet svetovnih cerkva in luteranska svetovna pomoč so že poslali 388 ton riža za potrebe madžarskih beguncev.«*¹²³

Pri oskrbi in nadaljnji odpremi madžarskih beguncev v Jugoslaviji so sodelovale tudi številne mednarodne dobrodelne organizacije: The American Friends Service Committee, The American Joint Distribution Committee, The International Rescue Committee, Lutheran World Federation (LWF), National Catholic Welfare Conference (NCWC), World Council of Churches (WCC) in Cooperative for American Remittance (CARE). Pomembno vlogo pri izseljevanju je imel predvsem ICEM (Intergovernmental Committee for European Migration), ki je poskrbel za materialno zaledje 13.000 izseljenih madžarskih beguncev.¹²⁴ 10 sodelavcev ICEM se je aprila 1957 priključilo začasnemu uradu visokega komisarja OZN za begunce, kar je izseljevanju madžarskih beguncev dalo nov zalet. Med državnimi delegacijami znotraj ICEM-a so predstavniki Kanade in Švice, v imenu svojih vlad, obljubili sprejem določenega števila beguncev, švedska, norveška in

¹²¹ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 104, 116-117.

¹²² Komite za koordinacijo pomoči je bil ustanovljen na predlog Začasnega urada visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu. Njegovi člani so prihajali iz vrst predstavnikov jugoslovanskega Rdečega križa, Začasnega urada visokega komisarja OZN in organov vlade Jugoslavije. Glavna naloga Komiteja je bila razdeljevanje pomoči, prispela iz tujine med madžarske begunce v Jugoslaviji

¹²³ Slovenski poročevalec, 24. 02. 1957.

¹²⁴ Murber Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. V: Limes. 2006. 3. sz., str. 78.

avstralska delegacija pa je sporočila, da so njihove države že pričele z ukrepi preseljevanja madžarskih beguncev.¹²⁵

9.) Usoda madžarskih beguncev v Jugoslaviji

Usoda madžarskih beguncev v Jugoslaviji se je oblikovala na tri načine. Največ se jih je odločilo za izselitev na zahod, zato jim je Jugoslavija bila le nekakšna prehodna postaja. Manjše število beguncev je izbralo vrnitev v domovino, nekaj sto pa jih je ostalo v Jugoslaviji.

Tabela št. 6.: Usoda madžarskih beguncev v Jugoslaviji¹²⁶

Izselili se na Zahod	16.374
Vrnili se na Madžarsko	2.773
Ostali v Jugoslaviji	634
Izginili	76
Skupaj	19.857

9/1. Repatriacija madžarskih beguncev

Sodelovanje v zvezi z begunskim vprašanjem med madžarsko in jugoslovansko vlado se je pričelo že v prvi polovici novembra 1956. Že 10. novembra 1956 je jugoslovanski veleposlanik v Budimpešti, Dalibor Soldatić iz Beograda dobil navodilo, da naj v imenu jugoslovanske vlade stopi v kontakt s Kádárjevo vlado zaradi naslednjih vprašanj: zadeva Nagy, jugoslovanska gospodarska pomoč Madžarski in begunci. O beguncih je navodilo bilo naslednje: »Potreben je nov pogovor o vprašanju mešane komisije za begunce in se konkretno dogovoriti o sestavi njihove komisije ter času prihoda. Mislimo, da bo prevzem teh ljudi za njih koristen, saj se med njimi nahaja 50 članov partije, okrog 15 oficirjev, 70

¹²⁵ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 113-114.

¹²⁶ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 124.

*vojakov in okrog 20 pripadnikov AVH. Razen tega je tu tudi nekaj orožja in vozil.*¹²⁷ Kmalu zatem, 22. in 23. novembra je v Zagrebu v zvezi s tem potekalo jugoslovansko-madžarsko srečanje, kjer so se dogovorili, da bodo v naslednjih dneh obiskali begunce v sprejemnih centrih in se pogovorili z njimi. Po obisku so 29. novembra 1956 v Beogradu podpisali sporazum o repatriaciji in se dogovorili, kje in kako bo predaja beguncev potekala. Kakor smo že omenili, so prve repatriacije potekale 7. in 9. decembra 1956 pri Horgos-Röszke és Kotoriba-Murakeresztur, ko se je na Madžarsko vrnilo 141 beguncev. Tudi kasnejše repatriacije so potekale na podlagi omenjenega novembrskega sporazuma.¹²⁸

Kljub temu, da je madžarska vlada že v sredini decembra predlagala – za kar je tudi dobila dovoljenje –, da bi v Jugoslavijo poslala še eno komisijo, ki bi begunce prepričala k vrnitvi v domovino, je do konkretnih dejanj prišlo šele v začetku 1957. Takrat je v Beograd prispela 6 članska madžarska delegacija pod vodstvom Miklósa Baricsa in se 1. februarja sestala z jugoslovansko stranjo, ki jo je vodil Ladislav Katana. Na srečanju so se dogovorili, da bodo pri observaciji dela madžarske delegacije in obratno sodelovali tudi ljudje Visokega komisarja OZN za begunce. Poleg tega so razpravljali tudi o poteku propagande med begunci o vrnitvi na Madžarsko. Madžarska stran je dobila dovoljenje, da predvaja filme in med begunce razdeli madžarske časopise.¹²⁹

Naslednji sestanek jugoslovansko-madžarske mešane komisije je potekal 12. februarja 1957, na njem pa je sodeloval tudi Pierre Bremont, predstavnik Visokega komisarja OZN za begunce. Za begunce, ki so se odločili za repatriacijo, so določili osiješki in srbobranski tabor ter se dogovorili, da bosta naslednji dve repatriaciji potekali 14. februarja (Subotica-Kelebia) in 16. februarja (Beli Manastir-Magyarboly). Tokrat se je na Madžarsko vrnilo 753 oseb. Do tistega trenutka je bilo repatriiranih 976 beguncev. Kljub temu, da je imela madžarska komisija za repatriacijo kar nekaj težav,¹³⁰ se je med februarjem in aprilom za vrnitev v domovino odločilo 1.113 oseb. Tu moramo omeniti tudi, da je madžarska stran jugoslovansko že na začetku februarja zaprosila, naj

¹²⁷ Arhiv Srbije i Crne Gore, fond br. 507, fas. br. IX, 75/1-37.

¹²⁸ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 105-106.

¹²⁹ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 106-107.

¹³⁰ Med sodelavci madžarske komisije so begunce prepoznali nekatere pripadnike AVH, znano pa je bilo tudi, da so prvi repatriirani begunci s strani madžarske oblasti bili deležni občutno grobega sprejema.

madžarsko-jugoslovansko mejo popolnoma zapre, kar pa se je – kot smo že omenili – zgodilo šele avgusta 1957.¹³¹

Za pospešitev repatriacije madžarska stran od aprila do avgusta 1957 ni storila nič konkretnega. OZN, druge dobrodelne organizacije ter delegacije različnih zahodnih držav so izseljevanje madžarskih beguncev medtem že pospešile. Vse to je pripomoglo k temu, da je madžarska komisija za repatriacijo, ki je v Jugoslavijo prispela avgusta 1957 v tej zadevi lahko prikazala zelo skromne rezultate. Kljub temu, da sta Madžarska in Jugoslavija pri begunskem vprašanju sorazmerno dobro sodelovali, je nezaupanje med njima bilo dokaj občutno. Madžari so občasno pošiljali »vohune«, preoblečene v begunce, jugoslovanske oblasti pa so jih vedno znova odkrili ter jih naskrivaj vrnili Madžarom.¹³² Iz poročil madžarske komisije za repatriacijo je razvidno, zakaj pri delu niso imeli večjih uspehov, oziroma nam le-ti dajo vpogled v resnične in namišljene vzroke neuspeha: » *Med begunci in tistimi, ki se ne želijo vrniti v domovino so tudi reakcionarji in fašistično nastrojeni posamezniki, avanturisti. Veliko jih je to priložnost izkoristilo za to, da odidejo v tujino. Nekateri želijo ostati pri sorodnikih v Jugoslaviji. Večinoma pa so delavci, oziroma študenti, predvsem mladi. Med njimi je tudi veliko takih, ki so v revoluciji sodelovali kot brambovci in se bojijo, da bodo zaradi tega morali odgovarjati.. [...] Najpomembnejši vzrok, da se ne želijo vrniti na Madžarsko pa je ta, da ne zaupajo predstavljenim obljubam in jih je strah, da bodo deportirani v Sovjetsko Zvezo. Tega se med drugim boji tudi večina ljudi, ki so se vrnili domov. Veliko vznemirjenja je povzročila tudi zadeva Imre Nagya, zaradi česar so se mnogi premislili, saj je potrdila njihov strah pred deportacijo. Ne verjamejo, da se bodo lahko izognili klicu na odgovornost. Splošno mnenje med begunci je, da so revolucijo na Madžarskem zatrli, Del tistih, ki se ne želijo vrniti na Madžarsko so izjavili, da se kasneje, ko jim ne bo več nič grozilo, vsekakor želijo vrniti..«¹³³*

Na madžarsko-jugoslovanskih pogovorih je kot poseben dejavnik predstavljalo vprašanje mladih pod 18. letom starosti, ki so Madžarsko zapustili brez staršev. Že ob koncu 1956

¹³¹ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 107-108.

¹³² Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 108.

¹³³ Murber Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. V: Limes. 2006. 3. sz., str. 77.

je Visoki Komisar OZN za begunce pripravil priporočilo o ukrepih glede omenjenih mladih v Avstriji in v Jugoslaviji. Jugoslovanska oblast je omenjeno priporočilo OZN upoštevala ter zadevo mladoletnih madžarskih beguncev predala jugoslovanskemu Rdečemu križu. Le-ta je pripravil seznam otrok do 14. leta starosti in ga s pomočjo Mednarodnega Rdečega križa dostavila madžarskemu. Madžarski Rdeči križ je obvestil njihove starše na Madžarskem, da morajo za vrnitev svojih otrok vložiti pisno zahtevo k jugoslovanskemu Rdečemu križu. Po tem je o usodi otroka odločal določen jugoslovanski organ. Po navadi so na pisno prošnjo staršev mladoletne begunce predali brez nadaljnjih birokratskih postopkov. Na podlagi jugoslovanskega stališča so se mladoletne osebe med 14. in 18. letom lahko same odločale o tem, ali se želijo vrniti v domovino. Njihovi starši so bili le obveščeni, odločilno vlogo je imela izjava mladoletnika. Jugoslovanski Rdeči križ je za starše določil 60 dnevni rok za vlogo pisne prošnje. V kolikor tega niso storili zato, ker so tudi sami bili v tujini, oziroma so menili, da je za otrokovo varnost bolje, če ostane v tujini, je jugoslovanski skrbstveni organ izdal dovoljenje za izselitev mladoletne osebe v tretjo državo. Po uradnem stališču Madžarske bi jugoslovanske oblasti morale vse mladoletne osebe vrniti, ker po madžarskih predpisih mladoletne osebe ne spadajo med politične begunce. Jugoslovanske oblasti so na to odgovorile, da za mladoletno osebo, ki se zadržuje na ozemlju Jugoslavije, veljajo jugoslovanski predpisi. Omenili smo že, da so Jugoslovani spomladi 1957 za mladoletne osebe uredili taborišče v Beli Crkvi, ki je spadal pod okrilje jugoslovanskega Rdečega križa. Za mladoletne begunce so poskrbele tudi različne karitativne organizacije: finski Rdeči križ je taborišču v Beli Crkvi daroval pet montažnih zgradb, v katerih so uredili bolniško sobo, prostor za druženje, delavnico in skladišče, Švedska pa je na lastne stroške za otroke v Srednji Dalmaciji (Makarska) uredila počitniški dom.¹³⁴ Če na kratko povzamemo, se je od 19.857 beguncev v Jugoslaviji za repatriacijo odločilo 2.773 oseb, od teh 835 mladoletnih.

9/2. Izseljevanje na zahod

¹³⁴ Murber Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. V: Limes. 2006. 3. sz., str. 79-80.

Na podlagi uradnih jugoslovanskih podatkov se je od 19.857 beguncev za izselitev v eno izmed zahodnih držav odločilo 16.374 oseb. Omenili smo že, da so pri izseljevanju beguncev pomembno vlogo odigrali tudi začasni urad visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu ter različne mednarodne dobrodelne organizacije. Začasni urad, ki je pod vodstvom Pierra Bremonta pričel delovati februarja 1957 je z jugoslovansko oblastjo odlično sodeloval. Zahvaljujoč delovanju urada in že omenjenega ICEM-a se je izselitev beguncev zelo pospešila. Ta proces lahko lepo spremljamo tudi v jugoslovanskem, oz. slovenskem tisku, saj poleti in v drugi polovici 1957 skoraj ni minil teden, da časopisi o izseljevanju beguncev ne bi poročali.

Tabela št. 7: Podatki o madžarskih beguncih v Jugoslaviji na dan 1. julija 1957¹³⁵

Stanje do 1. julija 1957	Število
Do 1. julija 1957 v Jugoslavijo pobegnilo	19.559
Vrnilo se na Madžarsko	2.521
Izselilo se na zahod	7.832
Naselilo se v Jugoslaviji	575
V taboriščih ostali begunci (1. julija 1957)	8.631

Kljub temu je v Jugoslaviji še zmeraj ostalo veliko beguncev, kar je jugoslovanski državi povzročilo veliko težav. O tem so spregovorili tudi pred svetovno javnostjo. Na plenarni seji Gospodarsko-socialnega sveta OZN v drugi polovici julija leta 1957 v Ženevi je jugoslovanski delegat poročal o madžarskih beguncih v Jugoslaviji. Povedal je: »... da je Jugoslavija izpolnila svoje obveznosti do madžarskih beguncev in da je zdaj dolžnost drugih dežel, da se odzovejo pozivu Generalne skupščine OZN in izvršilnega odbora sklada OZN za begunce o tem vprašanju. {...} Jugoslovanski delegat je nadalje rekel, da je visoki komisar za begunce zadnje leto znatno povečal svojo dejavnost in si zelo prizadeval, da bi uredili vprašanje madžarskih beguncev. {...} Nadalje je Vukmanović (jugoslovanski delegat, op. avtorja) rekel, da je ureditev vprašanja madžarskih beguncev za Jugoslavijo zelo važna. Problem je otežen s tem, da nekatere dežele niso pripravljene

¹³⁵ Večer, 25. 07. 1957.

omogočiti preselitev beguncev, ki bi se radi naselili v njih. {...} Na koncu je jugoslovanski delegat izrazil zadovoljstvo spricho dosedanjega sodelovanja med Jugoslavijo in visokim komisarjem OZN za begunce, Lindtom. Le-ta je pozval dežele članice OZN, naj omogočijo naselitev madžarskih beguncev, da bi to vprašanje do konca letošnjega leta uredili.«¹³⁶

V drugi polovici 1957 so se za sprejem madžarskih beguncev ponudile tudi druge države, oz. države, ki so že sprejele določeno število beguncev povečevali svoje naselitvene kvote. Zahvaljujoč temu je do sredine januarja 1958 Jugoslavijo zapustil tudi zadnji madžarski begunec, ki se je odločil za emigracijo.¹³⁷ S tem se je za jugoslovansko državo vprašanje madžarskih beguncev de facto zaključilo, vzporedno pa se je zaprl tudi Začasni urad OZN za begunce v Beogradu. Pierre Bremont, vodja urada je državo zapustil februarja istega leta.¹³⁸

Tabela št. 8: Evropske države, kamor so se naselili madžarski begunci in njihovo število¹³⁹

Država	Število beguncev
Avstrija	381
Belgija	2.376
Danska	212
Finska	1
Francija	2.455
ZR Nemčija	1.131
Grčija	1
Nizozemska	80
Italija	170
Norveška	344
Švedska	1.295
Švica	744

¹³⁶ Ljudska pravica, 25. 07. 1957.

¹³⁷ Večer, 19. 12. 1957.

¹³⁸ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 108.

¹³⁹ Prav tam, str. 124.

Velika Britanija	287
Skupaj	9.477

Skoraj 2/3, to je 9.477 madžarskih beguncev se je naselilo v eni od evropskih držav. Največ jih je odšlo v Belgijo (2.376 oseb), v Francijo (2.455 oseb), Švedsko (1.295 oseb) in Nemčijo (1.131 oseb). V primerjavi s številom prebivalcev sprejemne države se je veliko beguncev naselilo tudi v Švici (744 oseb) in Norveški (344 oseb). Od čezmorskih držav se je največ ljudi odločilo za ZDA (2.509 oseb), Kanado (1.765 oseb) in Avstralijo (1.500 oseb). Sorazmerno veliko se jih je naselilo tudi v Braziliji.

Tabela št. 9: Čezmorske države, kamor so se naselili madžarski begunci in njihovo število¹⁴⁰

Država	Število beguncev
Argentina	15
Avstralija	1.500
Brazilija	568
Kanada	1.765
Kuba	6
Čile	5
Irak	1
Izrael	167
Nova Zelandija	70
Južna Afrika	6
Turčija	2
Urugvaj	3
ZDA	2.509
Ostale latinsko-ameriške države	280
Skupaj	6.897

¹⁴⁰ Katarina Kovačević: Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. godine. V: Tokovi istorije 1-2/2003, str. 124.

9/3. Integracija madžarskih beguncev

Najmanj podatkov imamo o tistih madžarskih beguncih, ki so ostali v Jugoslaviji. Nekateri viri, kot na primer poročilo Uprave državne varnosti za Slovenijo o madžarskih beguncih, oz. dokumentarni film z naslovom »Jugoslovanska naveza« posredno omenjajo, da je del beguncev, ki so se naselili v Jugoslaviji na nek način povezan ali z južnoslovanskimi narodi, ali pa z tu živečo madžarsko manjšino.¹⁴¹ Poročila madžarske komisije za repatriacijo govorijo o tem, da je jugoslovanska oblast tehnično izobražene begunce želela prepričati, naj se naselijo v Jugoslaviji.¹⁴² O tem, kako uspešno je bilo to udejstvovanje, zaenkrat še nimamo podatkov. Imamo pa uradne podatke, da se je za naselitev v Jugoslaviji odločilo 575 beguncev.

10.) Usoda madžarskih beguncev v Sloveniji

Za večino izmed 2.361 oseb, ki so bile nastanjene v desetih slovenskih taboriščih, je Jugoslavija oziroma Slovenija bila le vmesna postaja na poti proti Zahodu. Že večkrat omenjeno poročilo UDV pravi, da je natanko 499 madžarskih beguncev odšlo iz Slovenije naravnost na Zahod. Največ (355 oseb) jih je odšlo v Švico. Sicer pa je švicarska vlada v Rogaško Slatino in v Brestanico poslala posebno komisijo z nalogo, pomagati tistim, ki želijo odpotovati v Švico. Tako je komisija obe taborišči obiskala kar trikrat, in tiste, ki so to želeli, v treh transportih tudi prepeljala v Švico. Iz Slovenije jih je veliko odpotovalo tudi v Avstrijo (50 oseb) in Belgijo (40 oseb), v ostale države – Francijo, Izrael, Dansko, Zahodno Nemčijo, Italijo, Avstralijo itd. – pa manj kot po deset oseb.

Tabela št. 10: Usoda madžarskih beguncev v Sloveniji¹⁴³

	Število beguncev
Iz Slovenije odšli na Zahod	499

¹⁴¹ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek.; Jugoszláv kapcsolatok. 2005, 1956-os Intézet Közalapítvány. Dokumentarni film.

¹⁴² Murber Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. V: Limes. 2006. 3. sz., str. 78.

¹⁴³ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek

Premeščeni v druga jugoslovanska taborišča	1.740
Vrnili se na Madžarsko	64
- prisilno vrnjenih	9
Pobegnili iz taborišč	29
Ostali v Sloveniji	27
Umrli v Sloveniji	2
Skupaj	2.361

Pri odhodu beguncev je veliko pomagal tudi Začasni urad visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu, oziroma njegovi uslužbenci, ki so večkrat obiskali vsa taborišča v Sloveniji. Jugoslovanske oblasti so večino beguncev iz slovenskih taborišč (skupno 1.740 oseb), ki so želeli odpotovati na Zahod, preselila v taborišča v drugih jugoslovanskih republikah, odkoder so nato organizirano odpotovali. Največ beguncev si je za novo domovino izbralo čezmorske države ZDA, Kanado in Avstralijo. Večino teh beguncev so pred odhodom naselili v taborišče Geroovo, od tam pa so z ladjo – iz reškega pristanišča - ali vlakom odpotovali v izbrane dežele.¹⁴⁴

Tabela št. 11: Države, kamor so se naselili madžarski begunci iz Slovenije in njihovo število¹⁴⁵

Država	Število beguncev
Švica	355
Avstrija	50
Belgija	40
Francija	9
Danska	8
Izrael	8

¹⁴⁴ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek

¹⁴⁵ Prav tam.

ZR Nemčija	7
Italija	7
Avstralija	7
Velika Britanija	4
Luksemburg	2
Nizozemska	1
Skupaj	499

Izmed v Sloveniji nastanjenih beguncev se je na Madžarsko vrnilo 64 oseb, od teh 9 prisilno. V poročilu UDV ni zapisano, kdo so bili tisti, ki so jih s silo vrnili, in zakaj. Kljub temu pa na podlagi nekaterih virov in pričevanj¹⁴⁶ lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da je šlo za skupino 9 beguncev od vsega skupaj 1.200 oseb, ki so jih jugoslovanske oblasti do decembra leta 1956 s silo vrnila na Madžarsko.

K vračanju madžarskih beguncev v domovino naj bi pripomogla tudi madžarska komisija za repatriacijo, ki je kar petkrat obiskala različna slovenska taborišča, vendar brez večjega uspeha.¹⁴⁷ Ob vsakokratnem obisku je madžarsko komisijo za repatriacijo spremljala skupina uslužbencev Začasnega urada visokega komisarja OZN za begunce, in nemalokrat je med njimi prišlo tudi do večjih in manjših nesoglasij. Vendar pa je večina beguncev zavračala vsakršne stike z madžarsko komisijo za repatriacijo; pogovarjali in dogovarjali so se le s sodelavci visokega komisarja OZN za begunce. V zvezi s tem velja omeniti izjavo Istvána Deáka, člana madžarske komisije za repatriacijo, ki jo je v zvezi z begunci povedal pred predstavniki jugoslovanskih oblasti: »...v svoji misiji za repatriacijo nikakor ne uspevajo (madžarska komisija za repatriacijo, op. avtorja) in dodal, da tako stanje Madžarski ne škodi, ker Madžarska takšnih ljudi ne potrebuje, smilimo se mu le mi, Jugoslovani, ker imamo toliko dela z begunci, torej z njihovimi državljani.«¹⁴⁸

¹⁴⁶ ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956.; Farkas Csaba: Az 1956-os forradalom szegedi történetének jugoszláv vonatkozásai. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad. 20.p.; Rozs András: Az 1956-os forradalom Baranya megyében. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad. 35. p.

¹⁴⁷ Na podlagi poročila UDV lahko domnevamo, da madžarska komisija za repatriacijo v Sloveniji ni imela veliko uspehov. Za vrnitev v domovino so uspeli prepričati le 17 oseb.

¹⁴⁸ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

V poročilu Uprave državne varnosti je omenjeno tudi, da je iz slovenskih taborišč – ni pa zapisano, iz katerih – pobegnilo 29 beguncev, ki so novo zatočišče poiskali v Avstriji.¹⁴⁹ Dve osebi manj, torej 27 se jih je odločilo, da ostanejo, oziroma za naselitev v Sloveniji. V zvezi s tem vir omenja, da je od omenjenih 27 ljudi bilo 15 odraslih in 12 otrok. Med odraslimi je 10 državljanov FLRJ, 5 pa Madžarske, ter da je 8 oseb slovenske, 7 pa madžarske narodnosti, vsi pa imajo tu svoje sorodnike.¹⁵⁰

Za zaključek naj povzamemo, da je od 2.361 madžarskih beguncev, ki so se po revoluciji zatekli v Slovenijo, 2.332 od tod kasneje tudi odšlo. 2.268 oseb se je izselilo na Zahod, 64 – po taki ali drugačni poti – se jih je vrnilo na Madžarsko, 27 se je odločilo za življenje v Jugoslaviji (po vsej verjetnosti v Sloveniji), dve osebi pa sta umrli v begunskih taboriščih.

¹⁴⁹ Po pripovedovanju enega izmed slovenskih intervjuvancev je veliko oseb madžarske narodnosti, oz. madžarsko govorečih ljudi iz okolice Lendave pojav madžarskih beguncev v Prekmurju izkoristilo, da so – prelevljeni v begunce – pobegnili na zahod, predvsem v Avstrijo. Intervjuvanec ima informacije o več kot 10 takih oseb.

¹⁵⁰ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

Viri in literatura

Arhivski viri

Bundes Archiv, Stiftungsarchiv der Parteien und Massenorganisationen/ SAPMO, Berlin

SAPMO, Barchiv, DY 30/3642, SED ZK - Büro Walter Ulbricht;

SAPMO, Barchiv, DY 30/3643, SED ZK - Büro Walter Ulbricht;

SAMPO, Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht;

Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik

ÖStA-BMfaA, Sektion II – pol, 1956;

ÖStA, AdR, BMI, Abteilung 12 U;

Arhiv Republike Slovenije

ARS, AS 1589 (fond CK ZKS), šk.11, Dokumenti iz prepiske Saveza komunista Jugoslavije i Komunistične partije Sovjetskog saveza;

ARS, AS 1589 šk. 7, Stenografski zapisnik IV. plenarne seje CK ZKS, 20. november 1956;

ARS, AS 1589, šk. 57, Informacija o političkoj aktivnosti i odrazu aktuelnih medjunarodnih dogodjaja, 6. december 1956;

ARS, AS 1931 (fond RSNZ), tehnična enota 1186, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956;

ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek;

ARS, AS 1931, A-10-12, Letno poročilo referata reakcije pri II. oddelku UDV RSNZ za leto 1956;

ARS, AS 537 (fond SZDLS), šk. 27, Seja predsedstva SZDLS, 8. november 1956.

Arhiv Srbije i Crne Gore

Arhiv Srbije i Crne Gore, fond br. 507, fas. br. IX, fas. br. 75-1-37;

Arhiv Srbije i Crne Gore, fond br. 507 IX., fas. br. 75-1-54;
Arhiv Srbije i Crne Gore, fond br. 507 IX., fas. br. 75/III-1, 92

Tiskani viri

Top Secret. Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956. Dokumentumok. (Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995);

KSH (Központi Statisztikai Hivatal) jelentés az 1956-os diszidálásról. V: Regio, 1991/4. str. 130. (Poročilo Centralnega statističnega urada v Budimpešti o disidiranjih).

Časopisi

Slovenski poročevalec

Slovenski poročevalec, 14. 11. 1956;
Slovenski poročevalec, 08. 12. 1956;
Slovenski poročevalec, 15. 12. 1956;
Slovenski poročevalec, 23. 12. 1956;
Slovenski poročevalec, 21. 01. 1957;
Slovenski poročevalec, 24. 01. 1957;
Slovenski poročevalec, 26. 01. 1957;
Slovenski poročevalec, 27. 01. 1957;
Slovenski poročevalec, 29. 01. 1957;
Slovenski poročevalec, 02. 02. 1957;
Slovenski poročevalec, 17. 02. 1957;
Slovenski poročevalec, 24. 02. 1957;
Slovenski poročevalec, 06. 04. 1957;

Večer

Večer, 21. 01. 1957;

Večer, 25. 07. 1957;

Večer, 19. 12. 1957.

Ljudska pravica

Ljudska pravica, 17. 02. 1957;

Ljudska pravica, 25. 07. 1957.

Report on Yugoslavia – slovenski pregled, VII, 1956, št. 12.

Literatura

Bogetić, Dragan: Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956-1961. ISI, Beograd 2006.

Broz, Josip Tito: Borba za mir in mednarodno sodelovanje (govori in članki), X. knjiga. CZ, Ljubljana 1961.

Cseresnyés, Ferenc: Das internationale Flüchtlingsrecht und seine Anwendung in Österreich bei den Ungarflüchtlingen vom 1956. V: Ibolya Murber, Zoltán Fónagy: Die ungarische Revolution und Österreich. (Wien, Chernin Verlag, 2006), str. 387-410;

Deák, Ferenc: Ötvenhat egy dráma- és filmíró szemével. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad, str. 104-110;

Farkas, Csaba: Az 1956-os forradalom szegedi történetének jugoszláv vonatkozásai. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad. str. 18-22;

Frankovics, György: Az 1956-os magyar menekültek Jugoszláviában. V: A menekülés állomásai 1956-1957. Nemzetközi és regionális történelmi konferencia. Győr, 2006. november 23-24. Zvočni posnetek predavanja na konferenci;

- Gibianskii, Leonid:** Pobuna u sovjetskom bloku 1956. godine, Jugoslavija i Kremalj. V: Jugoslavija v hladni vojni – Yugoslavia in the Cold War. INZ – University of Toronto, Ljubljana 2004, str. 229-247;
- Hegedűs, Attila:** A Délvidéki '56-os Műhely eddigi kutatásainak eredményei. In.: Távlatok. A Nyitott távlatok civil szervezet folyóirata. I. évf. 1. sz., 2003. június. Szabadka, str. 59-71;
- Jugoszláv kapcsolat.** 2005, 1956-os Intézet Közalapítvány. Dokumentarni film;
- Juhász József:** A lehetséges szövetséges szembefordulása. V: História, 2006/10, str. 6-9;
- Kapiller, Imre:** Zalai Honvédek az 1956-os forradalomban. (Zalski vojaki v revoluciji 1956). V: '56 Zalában. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai 1956-1958. Zalai Gyűjtemény 40. Zalaegerszeg, 1996, str. 38-49;
- Kovačević, Katarina:** Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956-57. Godine. V: Tokovi Istorije 1-2/2003, str. 91-124;
- Kovács, Attila:** Madžarski eksodus leta 1956-57 s posebnim poudarkom na beguncih, ki so zbežali v Jugoslavijo oziroma v Slovenijo. Prispevki za novejšo zgodovino, XLVII, 1/2007, str. 169-183;
- Kovács, Attila:** Adalékok a Szlovéniába menekült '56-os magyar menekültek kérdéséhez. V: Tantalics Béla. *Az 1956-os forradalom Lenti térségében*. Lenti: A Lenti Honismereti Egyesület és a Muránia Egyesület, 2007, str. 174-179;
- Kovács, Attila:** Szlovénia és 1956 - magyar menekültek a térségben. *Muratáj (Lendava)*, 2006, št. 1/2, str. 22-29, tábla;
- Lees, Lorraine M.:** Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia and the Cold War. Pennsylvania State University Press, 1997;
- Mićunović, Veljko:** Moskovske godine 1956-1958. Liber, Zagreb 1977;
- Murber, Ibolya:** Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956. V: Ibolya Murber, Zoltán Fónagy: Die ungarische Revolution und Österreich. (Wien, Chernin Verlag, 2006), str. 335-387;
- Murber, Ibolya:** Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. V: Limes. 2006. 3. sz., str. 71-82;
- Nećak, Dušan:** Sovjetsko-jugoslovanski odnosi v luči madžarskih dogodkov leta 1956. Zgodovinski časopis, 2002, št. 1-2, str. 185-197;

- Režek, Mateja:** Odmev madžarske vstaje leta 1956 v Sloveniji in Jugoslaviji. Prispevki za novejšo zgodovino, XLVI, 2/2006, str. 93-104;
- Režek, Mateja:** Med resničnostjo in iluzijo. Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem 1948-1958. Modrijan, Ljubljana 2005;
- Ripp, Zoltán:** A nemzeti kommunizmus lobogója alatt. Jugoszlávia és a magyar 1956. V: Rubicon 2006/9 (1956-os emlékszáma), str. 60-66;
- Report on Yugoslavia** – slovenski pregled, VII, 1956, št. 12;
- Rozs, András:** Az 1956-os forradalom Baranya megyében. In.: '56 és Délvidék. 2002. Újvidék – Novi Sad, str. 22-37;
- The Hungarian Revolution of 1956:** Reform, Revolt and Repression, 1953-1963 (ur. György Litván). Longman, London 1996;
- Tripković, Đoko:** Uspon i pad jugoslovensko-sovjetskih odnosa 1956. godine. Istorija 20. veka, XVI, 1998, št. 2, str. 129-141;
- Vodopivec, Peter:** Madžarska vstaja leta 1956 v slovenskih in jugoslovanskih očeh. Prispevki za novejšo zgodovino, XLVI, 2/2006, str. 105-117.